

Csekefalvi (sz. Faics) Irén

(1878 – 1972)

tanítónő, polgári iskolai igazgatónő

A dombóvári nyilvános jogú polgári iskola.

Faics Irén: Adatok Dombóvár történetéhez.

Csekefalvi (sz. Faics) Irén

Bucsuszentlászlón (2004-től Búcsúszentlászló) született 1878. augusztus 28-án. Szeptember 1-én a keresztségben az Irén Róza Sarolta nevet kapta. Édesapja *Faics* József jegyző, édesanyja Sohár Viktória.

Felsőbb iskoláit Fiumében a Magyar Királyi Állami Felsőbb Leányiskola és Leánygimnáziumban végezte. Tanítónői képesítését Győrben az Állami Tanítóképezdőben szerezte 1898-ban.

1898 őszén Dombóvár község úgy segített a római katolikus népiskolában már tűrhetetlenné váló zsúfoltságon, hogy államsegéllyel községi iskolát alapított és abba osztotta be a leánytanulókat két tanítónő vezetésére bízva azokat. *Faics Irén* és Kremszky Ilona voltak az iskola tanítónői.

1900 decemberétől elbeszélései jelennek meg a Pécsi Közlöny, a Balatonvidék és a Kispajtás című lapokban. A Dombóvár és Vidéke című hetilapban versei, elbeszélései, színjátékai, az ismeretterjesztő előadásainak anyagai jelentek meg az évek során.

1901. október 1-én átvette az állam az iskolát három tanerőt alkalmazva. A vallás- és közoktatásügyi miniszter *Faics Irént* és Jablonkay Katalint nevezte ki állami szolgálatba az iskola tanítónőivé.

1902-ben tevékeny részvételével megalakították Dombóváron az Erzsébet Leányegyesületet, amelynek igazgatójává választották.

1903-ban az új állami leányiskola felavatásán az ő általa írt és rendezett allegorikus jelenetet adták elő az iskola tanulói nagy sikerrel.

1906-ban Budapesten az Erzsébet továbbképzőn jeles eredménnyel elvégezte a polgári iskolai tanárnő kiegészítő szakot.

1907-ben rövid ideig a Szepessy László szerkesztette Kis Pajtás című gyermeklap munkatársa, írásai jelennek meg a lapban. Ugyanebben az évben a dombóvári Szabad Lyceumban előadást tartott Dombóvár történetéről, amit több évig tartó kutató munka előzött meg.

1911-ben az állami elemi népiskola 10 éves fennállásának alkalmából tartott emlékünnepegre színdarabot írt és rendezett.

2.

1913. szeptember 1-én lovag Paál József Jókai utcai házában megnyitja a nyilvános jogú Magán Polgári Leányiskoláját. A község 1914. január 27-én tartott közgyűlésén ingyen telket szavazott meg a Hunyadi téren az építendő iskola részére az ott épült állami elemi iskola szomszédságában. A hozzákapcsolt feltételek miatt a telekről lemondott, majd a Bezerédj István utcában megvette a főgimnázium telkével szemben lévő telket, ahol minden igényt kielégítő iskolát építtet.

1915-ben létrehozta magán elemi iskoláját, majd 1928-ban fiúiskolai tagozattal egészített ki a polgári iskolát. (25 éven át vezette az iskolát mint igazgató az 1938-as államosításig.)

1916-ban az igazságügyi miniszter a fiatalokúak pécsi felügyelő hatóságának tagjává nevezi ki.

1919-ben a *Faics*-féle polgári iskolában alakult meg március 19-én a dombóvári pedagógus-szakszervezet. Szerkesztőségi tagja volt a Dombóvári Proletár című hetilapnak. Ujdombóvári munkástanács tagként a járási munkástanács közoktatásügyi osztályának vezetője volt. Jelentős szerepe volt az Orsolyarendi iskola államosításában. 1919. augusztus 27-én szerepel a neve a letartóztatott és a dombóvári járásbírósi fogházban lévő kommunisták és politikai foglyok között.

Később szemléletet váltott és napi szinten járt az Orsolyitákhoz áldozni.

1927-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter elismerését fejezi ki az intézet szakszerű, lelkes vezetéséért, a szép eredményű nevelő és oktató munkáért.

1929-ben alapító titkára a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének és vezetője az itt működő Anyák Iskolájának.

Rendszeresen részt vesz előadásaival kulturális délutánokon, ismeretterjesztő rendezvényeken. Maga is számtalan kulturális esemény szervezője, rendezője.

1934-ben vezetéknévét belügyminiszteri engedéllyel *Csekefalvi-ra* változtatja.

Iskolája 1938-as államosítása után nyugállományba vonul. A gimnázium kápolnáját segít rendben tartani, karbantartja az egyházi ruhákat és segít a kápolna díszítésében. Ekkor került a *Csekefalvi család* tulajdonába a volt Közgazdasági Bank épülete, ami miatt később családi viszály keletkezett. Az épületet az államosítás során elvesztette a család. Ezután a Dombó Pál utcában vásárolt családi házban élt tovább, haláláig.

1972. október 30-án hosszú szenvedés után 95 éves korában hunyt el Dombóváron.

(A bevezető szöveg forrása: a következőkben idézett cikkek, írások.)

3.

(Forrás: mnl.gov.hu)

(Forrás: hungaricana.hu – Zempléni Múzeum Szerencs – Képeslapok)

4.

KERESZTELTEK							ANYAKÖNYVE.				
Év és napja	A kereszttelnek	Neme	Terjedés	Terjesztés	A szülők neve, születési állapota és vallása	A kereszttelnek neve	A kereszttelnek neve	A kereszttelnek neve	A kereszttelnek neve	A kereszttelnek neve	A kereszttelnek neve
1878 69. 28.	Irén	sz.	no	Irén	Faics Irén	sz.	no	Irén	sz.	no	Irén
1879 1. 1.	Ferenc	sz.	no	Ferenc	Faics Ferenc	sz.	no	Ferenc	sz.	no	Ferenc
1880 1. 2.	Károly	sz.	no	Károly	Faics Károly	sz.	no	Károly	sz.	no	Károly

Csekefalvi (sz. Faics) Irén születési anyakönyvi bejegyzése.
(Forrás: familysearch.org – Bucsuszentlászló - Egyházi anyakönyvek)

KERESZTELTEK				ANYAKÖNYVE.			
Év és napja	A kereszttelnek	Neme	Terjedés	Terjesztés	A szülők neve, születési állapota és vallása	A kereszttelnek neve	A kereszttelnek neve
1878 69. 28.	Irén	sz.	no	Irén	Faics Irén	sz.	no
1879 1. 1.	Ferenc	sz.	no	Ferenc	Faics Ferenc	sz.	no
1880 1. 2.	Károly	sz.	no	Károly	Faics Károly	sz.	no

Csekefalvi (sz. Faics Irén) halotti anyakönyvi bejegyzése.
(Forrás: familysearch.org – Dombóvár - Halotti anyakönyvek)

Az idézett cikkek időrendben, a megjelenés szerint lettek leírva.

1894-95. Iskolai értesítők – Magyar Kir. Áll. Felsőbb Leányiskola és Leánygimnázium Fiume (ADT)

V. osztály

Faics Irén, Ghyczy Fanny, Hechter Gizella, Lentsche Sarolta, Matcovich Szabina, Niemetz Mária, Rauch Margit, Schön Olga, Schlesinger Ilona, Vargha Márta. **összesen 10.**

1900 Iskolai értesítők – Győr Állami Tanítóképezde (ADT)

A győri állami tanítónőképző intézetben képesített tanítónők névsora 1898-ban:

Balajthy Eszter, Benedek Margit, Bubla Róza, Csépe Gizella, Faics Irén, Gerencsér Róza . . .

Tolnavármegye 1899. április 30. (9. évfolyam 18. szám p. 3. ADT)

Államsegély.

A közoktatásügyi miniszter *Faics Irén* és *Krmeszy Ilona* tanítónők, valamint a szátkai r. kath. tanító fizetésének 400 frtra való kiegészítésére, úgy a bikácsi ág. ev. II. tanítói fizetés 400 forintba való kiegészítésére 100 forintnyi államsegélyt engedélyezett.

Hivatalos Közlöny 1899. december 15. (7. évfolyam 27. szám p. 624. ADT)

A vallás- és közoktatásügyi miniszter . . . – *Faics Irén* okl. tanítónőt az ó-léczi (1899. nov.30. – 86.521 sz.) . . . állami elemi népiskolához rendes tanítónőnek kinevezte. . . . (Óléc a mai Szerbia területén található. Állását nem foglalta el.)

Dombóvár és Vidéke 1900. december 2. (2. évfolyam 49. szám p. 3.)

Vörösmarty ünnepélyek.

A dombóvári Katholikus Legényegylet, mint értesülünk, változatos programmal ünnepelte meg Vörösmarty születésének századik évfordulóját. Az est fénypontját *Faics Irén* tanítónő költői szárnyalású felolvasása képezte. . . .

Hivatalos Közlöny 1901. szeptember 15. (9. évfolyam 21. szám p. 528. ADT)

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter . . . Gyenis Antal gattájai áll. el. isk. tanítót az ó-dombovári állami elemi iskolához áthelyezte és *Faics Irén* meg Jablonkay Katalin okl. tanítónőket ugyancsak az ó-dombovári áll. el. népiskolához rendes tanítónőkké kinevezte s az igazgatói teendőik ellátásával Gyenis Antal tanítót bízta meg. (1901. aug. 29. – 50.572.) . .

Dombóvár és Vidéke 1902. november 09. (4. évfolyam 45. szám pp. 1-2.)

Leányegyesület (Faics Irén írása)

A vallás-erkölcsös alapon vezetett nemzeti nőnevelés fontos kérdését mi sem jellemzi jobban a corsikai hős I. Napoleon ezen szavainál: „Nem pénzben kincsben; leányai szívében bírja minden ország legfőbb gazdagságát.”

Az élet oly fontos és szent hivatását, oly sokoldalú munkásságot jelölt ki a nőknek, hogy csakis annak helyes betöltésétől függ az egyesek, a családok s így az egész nemzet boldogulása.

A nevelés feladata az embert hivatásának betöltésére képesíteni, mit egyedül az erkölcsi jellemnek, annak a jellemnek kilátásában érhet el, mely meg tud küzdeni az élet minden kísértésével, csalódásával, nyomorával és ínségével, melyet sem a balsors, sem a vakszerencse el nem tántoríthat a becsület útjáról, kétségbeesés meg nem ejthet: mert hite, s ebben ereje, önbizalma van. Ez a jellem azután, belső értékénél fogva, nemcsak tulajdonosát boldogítja, hanem boldogítani tudja azt a kört is, melyben a Gondviselés neki helyet jelölt.

Az iskola azonban csak alapját vetheti meg a jövőben alakuló erkölcsi jellemnek, csak irányt jelölhet a végső célhoz, mert növendékeit éppen abban az időben bocsájtja szárnyra, mikor a fiatal lélek legnagyobb szükségét érzi a szeretet vezető kezének, hogy az élet ezerféle benyomásai közepette a különféle hatások összegéből, egyéni természete alanyiségében megalkothassa jellemét!

És a vezető kéz hiánya hányszor volt egész életre kiható boldogtalanságoknak okozója?

Hány fiatal lelket mérgezett meg a ponyvairodalomnak szennyes könyvterméke, mert nem volt a ki a szép és léleknevelő olvasmányokra figyelmét felhívta, s ilyeneket birtokába juttatott volna?!

Családi és társadalmi életünk minden égető sebe, minden takargatott, leplezett foltja orvoslást, javítást sürget, követel, s remélheti-e biztosabban mástól, mint a vallás-erkölcsre, munkaszeretetre, józanságra, a jó, szép és igaz szeretetere alapított neveléstől?

Az iskolai élet határain jóval túl esik a nevelés befejezése, s ennek helyes betetőzését célozta érdemdús miniszterünk akkor, midőn az ifjusági egyesületek szervezését nemcsak elrendelte, hanem figyelme s érdeklődése különös tárgyává tette.

Ennek, a társadalmi életünk minden rétegére jótékonyan ható, magasztos ügynek munkása akar lenni az állami népiskola tanítótestülete, mikor a helybeli „Leányegyesület” megalakítását tűzte ki céljául.

Elsősorban is a társadalom érdeklődését, majd résztvevő közreműködését kéri az új egyesület, melynek célja: „a tanköteles kort túlhaladott leányokban a vallás-erkölcsi élet ápolása; mindazon hasznos ismereteknek terjesztése, melyek a nőt a családban, a társadalomban elfoglalt magasztos hivatásának betöltéséhez segítik; végre szórakozásaiknak, különösen pedig olvasmányaiknak helyes irányba való vezetése.”

Az egyesületnek vannak rendes, pártoló és alapító tagjai.

Rendes tag lehet minden 15-ik életévét betöltött tisztességes leány, (valláskülönbség nélkül) ki belépési szándékát az egyesület elnökénél (egyelőre *Faics Irén tanítónőnél*) bejelenti s az egyesület szabályainak megtartására magát kötelezi. Rendes tag marad az illető 21-ik életévének betöltéséig.

Pártoló tag lehet minden tisztességes egyén, ki az egyesület javára három éven át két koronát fizet.

Alapító tag lehet azon magyar honpolgár, ki az egyesület javára egyszersmindenkorra husz koronát befizet.

Az egyesület összejöveteleit rendszerint az állami iskola helyiségeiben tartja, mégpedig téli időben minden vasárnap délután, azután pedig két hetenkint egyszer.

Ennyit röviden az egyesület célja és alapszabály-tervezetéről.

A társadalomra, annak összetartó, a köznapiságon felülemelkedő, az idealizmus szellemétől áthatott munkásságára váró feladatok között, a nemzeti nőnevelés fontos kérdése bizonyos méltó minden fenkölt gondolkodásu egyén legnagyobb érdeklődésére, figyelmére: sorakozunk tehát a zászló alá, melyről büszkén ragyog felénk e szó „Excelsior!”

Tolnavármegye 1902. november 23. (12. évfolyam 47. szám p. 5. ADT)

A dombovári állami iskola tantestülete a nm. vallás- és közoktatásügyi minister inzenciójának megfelelően >Ifjusági Leányegyesületet< szervezett, melynek létesítése körül különösen *Faics Irén* tanítónő buzgó tevékenységet fejtett ki. F. hó 19-én tartatott meg az alakuló ülés, mely iránt élénk érdeklődést tanusított a szép számban megjelent ifjabb leánynemzedék és hölgyközönség. *Faics Irén* megnyitván az ülést, rövid vonásokban ismertette az egyesület célját, mire fölolvasta az alapszabálytervezetet, mely némi módosítással elfogadtatott. Következett ezután a tisztikar kijelölése. Az elnöki tisztséggel egyelőre (a felterjesztendő alapszabályok jóváhagyásáig) Paál Annus, az alelnöki állással Németh Julia, a pénztárkezeléssel Schréter Ida, a jegyzői teendőkkal Goldschmiedt Olga és Reiner Margit lettek megbizva. Megalakult a választmány is, melynek kiegészítéseképpen tizenkét egyleti anya lön megválasztva. Az egyesület címe: „Erzsébet Leányegyesület” lesz.

Tolnamegyei Közlöny 1902. november 27. (30. évfolyam 48. szám p. 5. ADT)

Az „Erzsébet Leányegyesület”.

Dombovárott megalakult az „Erzsébet Leányegyesület”, melynek elnökévé Paál Annus kisasszonyt választották meg. *Az egyesület alapító tagjai:* Rolf Aladárné, Paál Józsefné, Ivanich Antalné és Schréter Károlyné. *Pártoló tagok:* Hainrikffy Ida, Bruck Sándorné, Gyenis Antalné, Rosenberg Izidorné, Weisz Antalné, Horvát Samuné, Csery Istvánné, Faics Józsefné, Weisz Antal, Fetter Gézané, Kucsera Venczelné, Lukovics Jánosné, Bódog Erzsébet és Wolf Antalné. *Rendes tagok:* Reiner Erzsébet, Kanitzer Juliska, Reiner Margit, Hónig Margit, Kucsera Mariska, Kucsera Karola, Dienes Juliska, Bíró Gizella, Kirner Mariska, Rott Irén, Francsics Juliska, Goldschmied Olga, Friedmann Ilona, Weiner Ernesztin, Friedenthal Frida, Weiner Frida, Weiner Rózsika, Hónig Rozina, Schréter Kornélia, Paál Annus, Csery Irénke, Bajó Ilonka, Ivanich Margit, Németh Annika, Németh Julia és Faics Gizella. *Egyleti anyák:* Dr. Rolf Aladárné, Paál Józsefné, Hainrikffy Ida, Ivanich Antalné, Gyenis Antalné, Rosenberg Izidorné, Weisz Antalné, Horvát Samuné, Csery Istvánné, Schréter Károlyné, Bódog Erzsébet

és Wolf Antalné. *Választmányi tagok:* Paál Annus (elnök), Németh Julia (alelnök), Schréter Idus (pénztáros), Goldschmied Olga (jegyző), Reiner Margit (jegyző), Bíró Gizella (könyvtáros), Hónig Margit, Kanitzer Julia, Dienes Julia, Rott Irén, Weiner Rózsi, Schréter Kornélia, Csery Irénke, Kucsera Mariska és Francsics Juliska. *Az egyesület igazgatója:* Faics Irén. *Az egyesület megbízott külképviseelője:* Gyenis Antal.

Dombóvár és Vidéke 1902. december 07. (4. évfolyam 49. szám p. 2.)

Igen tisztelt Szerkesztő úr!

Nem hivatkozom semmiféle pszichológiára, mert úgy Ön, mint bárki, ha eszméért lelkesült, természetesnek találja, hogy az „Erzsébet-Leányegyesület” célja és működése körüli eszmecsere nekem őszinte, igaz örömet szerzett.

Ennyi és ily meleg érdeklődés kétség kívül az egyesület életrevalóságának s majdan felvirágzásának biztosítéka.

Az „Egy Anya” s „I.” névvel jelölt tisztelt cikkíróknak e sorok útján köszönetet mondok, hogy eszméiket a nagy közönség elé terjesztve, annak érdeklődését az egyesület felé irányították.

Igen tisztelt Szerkesztő Urat pedig arra kérem, juttasson egy kis helyet jelen soraimnak becses lapjában.

Korántsem szándékom a fentemlített tisztelt cikkírók eszméinek helyessége felett bírálatot tartani, mert hisz akár az idealizmus nemes hevétől, akár a realizmus józan elveitől legyenek is azok áthatottak: önmagukba mind jók és szépek, de sem egyik, sem másik nem lehet kizárólagos vezérfonala az egyesület működésének.

Az életben úgy az idealizmusra, mint a realizmusra szükségünk van; az első eszméket teremt, szívjóságot fakaszt, az utóbbi pedig tetteinkben valósítja meg az átértett, megértett jót, igazat, hasznosat és szépet.

Egyesületünkben is az idealizmussal párosult realizmust óhajtjuk megvalósítani, terjeszteni.

Éppen ezért működésünk programjába egyenlőképpen vettük fel a gyakorlati, hasznos ismeretek, mint a lelket, szívet egyaránt gyönyörködtető és művelő dolgok közlését. Az egyik vasárnap délután majd a szegedi szappan, a tarhonya készítésről, a ruhák gondozásáról, stb. hallanak szakszerű ismertetést leányaink, máskor meg a gyermekek neveléséről; vagy történelmünk kimagasló női alakjairól; költészetünk, irodalmunk jelentősebb műveiről, remekműveiről; az olvasás művészetéről stb. De hosszú volna minden összejövétel programját e helyen részletezni fő az; hogy nemesen, hasznosan szórakozzunk.

Nem zárkozunk el, sőt határozottan célozzuk az önképzés vezetését, fejlesztését, mely nem csupán egy-egy szép költemény elszavalására, valamely dal eléneklésére, hanem gyakorlati dolgokra is vonatkozik.

A mint egyesületünk viszonyai engedik, műkedvelő előadásokat, kirándulásokat rendezünk, egyáltalában mindent elkövetünk, hogy leányaink eszét, szívét, lelkét minden szépre, jóra fogékonytá tegyük.

Még többet, még sokat beszélhetnék a magunk elé tűzött eszmékről, de nem veszem tovább igénybe b. figyelmét – hanem azon óhajttással küldöm szíves üdvözlétemet: vajha a jövő munkássága beszélne arról, mit a szó elhallgatott.

Faics Irén

Pécsi Közlöny 1902. december 12. (10. évfolyam 221. szám p. 4. ADT)

A dombovári kath. legényegylet f. hó 7-én szavaló és felolvasó estélyt tartott. Az estélyt az egylet dalárdája a himnusz elénekklésével nyitotta meg. Ezt követi *Faics Irén* „Karácsony” című felolvasása, melyért szünni nem akaró taps lőn osztály része. Sikerült szavalataikkal Szijártó Károly, Kirner Mariska, Turi A., Antoni Ferenc stb. szereztek kedves pillanatokat a szép számú közönségnek. Az estélyt az egyleti dalárda éneke zárta be.

Budapesti Napló 1903. október 30. (8. évfolyam 297. szám p. 11. ADT)

Iskolaavatás.

Szép ünnepség keretében avatták fel 27-ikén a dombovári állami leányiskola új épületét. Az iskolaavatás ünnepségén részt vettek Dőry Pál, Tolnavármegye alispánja s Tihanyi Domokos királyi tanfelügyelő is akinek az intézet létrejöttében és az új iskola felépítésében a legfőbb érdemei vannak. A közönség soraiban ott voltak Nagy István, a dombovári járás főszolgabírája, Reich Oszkár szolgabíró, a községi elöljáróságnak, a többi tanintézeteknek s az izraelita hitközségnek és számos más testületnek küldöttségei. Az istentisztelet után az új épülethez vonult a közönség, melynek bejáratánál Gyenis Antal, az iskola igazgatója, hazafias szellemtől áthatott, magvas beszéddel üdvözölte a vendégeket. A Himnusz elénekklése után Tihanyi Domokos tanfelügyelő, utalva a népoktatás nemes feladatára, megnyitotta az ünnepséget. Azután következett kuruc-dalokból, hazafias szavalatokból és poétikusan összeállított alkalmi allegorikus képből álló ünnepség. Különösen nagy hatása volt az allegorikus jelenetnek, amelynek költői szárnyalású szövege és invenciózus rendezése *Faics Irén tanítónő* kiváló tehetségét dicséri.

Tolnavármegye 1903. november 01. (13. évfolyam 44. szám p. 4. ADT)

A dombovári áll. elemi iskola felavatása. Dombovár, 1903. október 25.

Reggel 9 órakor ünnepi mise volt, melyen megjelentek: a vallás és közokt. miniszter képviselőjében Tihanyi Domokos kir. tanfelügyelő, a vármegye képviselőjében Dőry Pál alispán; továbbá a város hatósága, a különféle testületek képviselői és nagyszámú közönség. A mise után a közönség a felavatandó iskola környékét teljesen ellepte. A kapu bejáratnál

Gyenis Antal, áll. iskolai igazgató fogadta és üdvözölte a meghívott vendégeket, mire Nyárády Aladár plébános az épületet felszentelte. Ezután a közönség felvonult az épület egyik termébe, mely azonban a nagy közönség befogadására nagyon is szűknek bizonyult, a mennyiben a teremben felállított színpadon kívül eső térre, alig fért el 80-100 személy s így a közönség tulnyomó része kénytelen volt a folyosókon maradni. Miután a teremben levő széksorokban a hölgyközönség helyet foglalt, az iskola énekkara elénekelt a Hymnust, melynek befejeztével Tihanyi Domokos kir. tanfelügyelő hosszabb beszédben vázolta az állami iskola építésének történetét, kiemelve különösen Dombóvár község áldozatkészségét, egyben felemlítve azt is, hogy az épület költségeihez a keresk. miniszter 14.000 koronával járult. Midőn az iskolát a vármegye jelenlevő alispánjának pártfogásába ajánlta, az ünnepélyt megnyitottnak nyilvánította.

Következett ezután egy az énekkar által előadott gyönyörű kurucdal, ezután Csapó Mariska IV. osztályu növendék szavalta a Tárogató című költeményt, majd Cseke Anna IV. osztályu növendék Pósa Lajos „A haza” című költeményét, mely után ismét az énekkar „Stradella” című operának egy részletét: a „Kis harangnak”. . . kezdetű dalát énekelte. Az ünnepi műsor kimagasló részét egy alkalmi allegoria képezte, melynek rendkívül szép szövegét *Faics Irén*, az intézet egyik tanítónője írta. Az allegoriában személyesítették: Humiát – Baán Ilonka, a „Szeretet”-et – Lexa Aglája, az „Iskolát” – Szilvássy Erzs, a „Vallást” – Fenyvessy Julia, az „Áldást” – Gaál Erzs, a „Szorgalmat” – Portmayer Stefike, a „Kitartást” – Baán Erzsike. Angyalok: Csery Nelli, Pigmond E., Eisenhauer E., Németh M., Schmieder A., Samu V., Nagy Irén és Köhler Lujza. Kurucok: Szemenyei Feri és Pali, Hardi Jenő és Sándor, Portmayer Árpád és Aladár, Bezerédy László, Szilvássy János, Hideg István és Devecseri Lajos. Gyermekek: Céh Ilonka, Gyenis E., Ambrus Róza és István, Lányi Lajos, Kasztner M. és Szemenyei Bandika, valamennyien az intézet növendékei. A Rákóczi korbéli jelmezek nagyban emelték az előadás színpadi hatását, úgy, hogy az előadás végén orkán szerűen hangzott fel a tapsvihar és éljenzés, melyből a szerzőnek, *Faics Irénnek* jutott ki az oroszlánrész.

Végezetül a Szózat eléneklése és a tanfelügyelő záróbeszéde után befejeződött a lélekemelő ünnepély. . . .

Pécsi Közlöny 1903. november 15. (11. évfolyam 260. szám p. 5. ADT)

Urleányok mulatsága.

A Dombóvári urleányokból rendező bizottság, Dombóvárott felállítandó protestáns imaház alap javára, a „Korona szálloda” összes termeiben 1903. évi november 25-én táncmulatsággal egybekötött jótékonycélu hangversenyt rendez. Belépő-díj: személyjegy: 2 kor. Családjegy 3 személyre: 5 kor. Rendezőség: Bajó Ilona, *Faics Irén*, Pipis Mária, *Faics Etel*, Szinger Gizi, Schréter Idus, *Faics Gizi*, Hanitzer Julis, Schréter Kinki. Kezdeté este 8 órakor. . .

11.

Dombóvár és Vidéke 1903. december 20. (5. évfolyam 50. szám p. 2.)

Leányegyesületi ülés.

**Az Erzsébet Leányegyesület december 20-án az alábbi változatos műsorral ülést tart: 1.)
Arany János életéről s irodalmi működéséről felolvas: *Faics Irén* . . .**

Dombóvár és Vidéke 1904. március 20. (6. évfolyam 12. szám p. 2.)

A Leányegyesület összejövetele.

Az Erzsébet Leányegyesület tagjai nemes élvezetnek voltak részesei az egyesület mult vasárnapi összejövetelén. *Faics Irén tanítónő* „A két kis gonosz leány” bájos kis történetét olvasta fel. Majd Jablonkay Katóka tanítónő, Farkas Imrének „Bálban” című költeményét szavalta el a tőle megszokott művészi precizitással. . . .

Tolnamegyei Közlöny 1904. június 02. (32. évad 22. szám p. 4. ADT)

Jutalom.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az ifjúsági egyesületek körül kifejtett hasznos működésükért Máté Károly tolnai állami igazgató tanítónak és *Faics Irén áll. isk. tanítónőnek* 100-100 korona jutalomdíjat utalványozott.

Dombóvár és Vidéke 1904. június 12. (6. évfolyam 24. szám p. 2.)

Szülői értekezlet.

A dombóvári állami népiskola június 18-án délután fél 4 órakor ismét szülői értekezletet tart, mely alkalommal megbeszélés tárgyává akarja tenni a következő érdekes témát: A gyermek testi és lelki nevelése, külön tekintettel a szünidei foglalkoztatásra. A kérdést a tantestület részéről *Faics Irén tanítónő* fogja fejtegetni. A tanulságos értekezletre ez uton is felhívjuk a szülők figyelmét.

Dombóvár és Vidéke 1904. november 20. (6. évfolyam 47. szám p. 2.)

A Leányegyesület ünnepe.

Az „Erzsébet Leányegyesület” november hó 20-án, délután 3 órakor, saját helyiségében, évi rendes közgyűlést tart. Ezt megelőzőleg megboldogult Erzsébet királynőnk emlékére, kinek nevét a Leányegyesület viseli, kegyeletes ünnepség lesz. Az emlékbeszédet *Faics Irén tanítónő* tartja. . . .

Dombóvár és Vidéke 1905. január 15. (7. évfolyam 3. szám p. 2.)

Leányegyesületi gyűlés.

Az Erzsébet Leányegyesület ma, vasárnap, január 15-én, délután felolvasó összejövetelt tart, mely alkalommal Gyenis Antalné urnő „Fegyelmezettség a társadalomban” címmel tart felolvasást. Weiner Frida és Weiner Ernesztin urleányok szavalni fognak, *Faics Irén tanítónő* pedig Európa földrajzi viszonyairól tart szabad előadást.

Közérdek 1905. február 04. (1. évfolyam 5. szám p. 8. ADT)

. . . A dombóvári „Erzsébet Leányegyesület”-nek 7 alapító-, 40 pártoló- és 62 rendes tagja van. Összejöveteleit minden vasárnap délután tartja. Van: felolvasás, szavalás, ének stb.

A könyvtár és a folyóiratok pedig mindig rendelkezésre állanak. Az összejöveteleken nagyszámu közönség jelenik meg, figyelemmel hallgatja végig az előadásokat, melyek a háztartás, nevelés, egészség és az irodalom köréből vétetnek. Az egyesület igen jó hatással van a közönségre, mert erkölcsnemesítő kellemes szórakozást nyújt s az állami iskola és a tanítói kar tekintélyét is nagyban emeli.

Az érdem itt *Faics Irén állami iskolai tanítónőé*, mint az egyesület igazgatójáé, kinek sikerült az, hogy életet öntsön az együletbe. Ő rendezett egy ízben szini előadást, melyben a „Falu rossza” szerzőjének életét és működését méltatta. A legtöbb felolvasást ő tartja. Műveltségével, általános szeretetével megnyerte az egyesületnek az ottani leányokat, anyákat, kik szívesen keresik föl az egyesületet, örömmel fogadják a vezetőség jó tanácsát és utbaigazítását.

Dombóvár és Vidéke 1905. március 19. (7. évfolyam 12. szám pp. 1-3.)

Ünnepi beszéd.

A dombóvári Leányegyesület március 15. ünnepélyén tartotta: *Faics Irén*.

Igen tisztelt Hallgatóim!

„A márciusi napok nem emberek műve, hanem az örökké való Istené” – így jellemezi e csodás napokat Kossuth – s így érezzük mi is minden alkalommal, valahányszor tavaszi szellő járja be a világot; így értjük azt az ész világosságával is, ha történelmünk szentséges lapjait forgatjuk! Igen, azé az örökkévaló Istené, kit nemzetünk szelleme a magyarok Istenének nevez s ki népünket Ázsia pusztáiról az ígéret földjére hozva, ezer év óta erős karokkal, gondosan őrzi.

A legdicsebb, a legfenségesebb nemzeti ünnep kegyeletére gyűltünk ma össze kedves Hallgatóim, s bennem a lelkesedés és öröm mámorában csodás zenéjű húrokon rezdül meg a lélek, hogy íme szólhat – arról szólhat, mi a magyarnak legdrágább kincse, büszkesége,

élete: a szabadságról, a magyar nemzetnek dicsőségben a jog és igazság jegyében született szent szabadságról. És ha nyomban utána csekélyke erőm érzete el nem némít s le nem zárja ajkamat a tudat, hogy gyenge gőgicsélés lesz minden szavam, mely e fenséges tárgyról lelkem mélyéből Önökhöz szól: tudják be kérem annak a nagy hazaszeretetnek, mely mindnyájunk lelkét fogva tartja, s a mely boldog, ha a hazaszeretet áhítatában a szabadságról szólhat – imádkozhatik, hisz március 15. az örökkévaló Isten műve.

Az Úr eljövételéről úgy emlékeznek meg a szent könyvek: midőn az idők mértéke betelt, megszületett a Messiás. A népek történelmére alkalmazva e szavakat: midőn az emberi jogok tiprásának mértéke letelt, megszületett a szabadság! Meghajnallott nálunk, meg más nemzeteknél, mert a népek rabszolgaságának ideje lejárt, mértéke letelt.

Mi, kik szabad nemzetnek szabad tagja vagyunk, s a törvény oltalma alatt jogokat gyakorlunk, kötelességeket teljesítünk, csak akkor érthetjük meg igazán a márciusi események óriási horderejét, ha magunk elé képzeljük a régiókat, melyben kétféle gyermek volt a hazának: egy dédelgetett s egy mostoha. Amazok csak néhány ezren valának, s részesek az összes kiváltságokban – emezek száma milliókra terjedt, s megvolt az a kiváltságuk, hogy verejtékükkel megmunkálhatták, könnyeikkel öntözhatték, vérükkel megvédelmezhatték, s viselhették terhét annak a hazának, melyből egy teleknyi földet magukénak nem mondhattak, mely jogokat nem – sőt még sokszor védelmet sem nyújtott nekik mindezekért. Ezek voltak a mostoha gyermekek, ezek, kiknek bölcsője mellett nem ragyogott a nemesi címer, csak az emberi méltóság koronája. Tudjuk, hogy nemcsak nálunk volt ez így, hanem Európa mindenik államában, kivéve Angolországot, mely már a tizennyolcadik század első éveiben egyenlő jogokat és kötelességeket ad mindenik fiára s népképviselőten alapuló felelős minisztériumával másfél századdal megelőzi a szárazföldi Európát. Ezért nem is zavarják meg a forradalmak századai.

Mindennek a világon, így az eszméknek is, különösen az egész világot átalakító szabadság eszméjének meg van a maga természetes fejlődése, élettörténete. Nem egy esztendő vagy óra szülötte volt az az eget verő kiáltás: „jogot a népnek”, hanem százados munkája millióknak. – 1848-at megelőzte a harmincas évek forradalma, ezt a szabadság elnyomására alakult „szent szövetség”, ezt ismét Napoleonnak világverő hódítása, s a francia-forradalom a 18-ik század végén, s mindezeket pedig a nép óriási nyomorúsága, a fejedelmek önkény uralma miatt. A 18-ik század nagy elméi bátran síkra szállnak a népek új evangéliumi igéi mellett s Európaszerte hangoztatják, hogy minden ember szabadnak született, joga van a boldoguláshoz, haladáshoz, hogy nem a nép van a fejedelemért, hanem az uralkodó a népért. Ellenkezik Isten tanításával, az emberi méltósággal, hogy egyik ember földhöz kötött rabszolga, a másik a föld minden gyönyörűségét élvező úr legyen. „Egyenlőség, szabadság, testvériség” ez lesz a 18. és 19. századok vezérlő világossága s megvalósításuk isteni küldetése.

És megkezdődik a népek, nemzetek titáni harca, élet-halál küzdelme a hatalmasokkal, a létért, a szabadságért. Egész Európa óriási vulkánhoz hasonlít, melyben fenyegető morgással izzott az elnyomott nép igazságos haragja, s hol itt, hol ott tört elő Isten ítéleteként, a

bűnöket eltörlő, trónokat elsöprő hatalmas láva. Franciaországban hol a hatalmasok a legtöbbet vétkeztek, volt a legelső és leghatalmasabb kitörés, mely a királyságon kívül a királyi családot s annyi ezer ember életét semmisítette meg. Azután végigfutott a forradalmi tűz Európa minden államán. Napoleon alatt új trónok emelkednek, régiek roskadoznak s azután, mintha kitombolta volna magát az orkánszerű vihar, mely az emberiség rengetegében halomra döntötte a százados fákat s új erdők magvát hintette szét a fél világon – halálos csend lett.

Az óriások egy percnyi győzelmet nyertek a titánokon.

Napoleont, a világ béke zavarót, láncokon őrizték az Atlanti óceán egyik szigetén. Tehát nincs kitől tartaniok a hatalmasoknak. Nemzetünk, mint Ausztria szövetségese, husz évig viselt háborút Napoleon ellen s a megígért alkotmányos uralom helyett jutalmul nyerte az önkény uralom jármát. A bécsi kamarilla lassú haldoklásra ítélte a magyart. Ezeréves szent törvényünket, alkotmányunkat sutba dobták, legjobbjainkat börtönbe hurcolták, fiainkat 12 éves katonáskodásra külföldre vitték, az adóban kivették népünk betevő falatját, s fejlődésünknek, haladásunknak, minden ütőerét elvagták.

Így volt ez nálunk, így másutt!

Csak hogy a népek a megízlelt szabadságot nem felejtették.

„Vannak szellemek, melyek nehezen vagy soha sem tűnnek el ha egyszer felidéztük őket!” A nemzetek kimerültségére beköszöntött kóros állapotot a munka váltotta fel. Az újja születésnek a nemzeti öntudatból táplálkozó nemes, nagy munkája. Ekkor hangzik el a jóslat felettünk. „Magyarország nem volt, hanem lesz.” A nemzet melynek halálos ítéletét már rég kimondták Bécsben, sohasem adta több tanu-jelét életrevalóságának, mint ekkor. S a gondviselő Isten, a magyarok Istene gondoskodott rólunk. Ekkor küldötte legjobbjaink egész táborát, ekkor ajándékoz meg bennünket a legnagyobb magyarral, a haza bölcsével, lángelkű költőinkkel, szónokainkkal, a nagy gondolkozók, nemesen érzők ezrével.

Csodás idők. . . . nemzeti dicsőségünknek legendás alakjai vonulnak el újra lelkem előtt, s úgy érzem, hogyha nemzet büszke lehet fiaira: akkor mi magyarok Európa minden nemzeténél elsőbben formálhatunk jogot erre! Avagy mutathat-e bármely nép történelme fenségesebbet a mi nagyjaink nemességének? Máshol vér öntözte az egyenlőség templomának köreit, a testvériség harcában csak hullottak porba, - nálunk a magyar nemes osztály önként öleli keblére az elnyomott pórnépet, önként osztja meg vele földjét, terhét, arca verejtékét; fiait maga ajánlja fel a hadi szolgálatra, önként mond le minden kiváltságáról, vesz vállára minden kötelezettséget mert csak magyar kíván lenni a független Magyarországon!

Annak a multnak dicsőségét ünnepeljük ma kedves Hallgatóim, melyen mint kősziklán épül fel a jövő Magyarországa. A szólás-szabadságnak, jog egyenlőségnek, közteherviselésnek ünnepét; alkotmányunk diadalát, egy boldog, egy dicső korszaknak hajnalhasadását. A föltámadást.

E napon hullott le a bilincs a sajtóról, börtönben szenvedő nagyjaink kezéről. E napon érezte először szabadságát a nép s ez öntudatban úgy megnövekedett ereje mint Kossuth jellemzi – hogy a harsogva összeroskadó égboltozatot is feltarthatja karjaival. E napon esküdött örök hűséget a nemzet a szabadság isten asszonyának, ki sajnos, mitőlünk kérte legelőször számon eskünket, Európa kalap-levetten csodálta harcunkat, a 48-ra bekövetkezett elnyomatásunkat, a földből, mint varázsütésre előtermett honvédjeinket, s azt a férfit, azt a hőst, kit nemzetünk apjának nevez, azt a fejedelmet aki nem parancsol, nem ír, hanem csak izen „mindnyájunknak el kell menni”. A magyarnak nem lehet s nincs is dicsőbb ünnepe a mainál, mert jogainknak, szabadságunknak diadala ez s „nem emberek műve, hanem az örökké való Istené”!

Közérdek 1905. március 25. (1. évfolyam 12. szám p. 8. ADT)

Nyugdíjigény felemelések.

Faics Irén dombóvári állami tanítónő nyugdíjigénye 1100, Székely János dombóvári állami tanítóé 1600, Schröderdaura kurdi állami óvónőé 900, Horváth Julia döbröközi állami óvónőé 900, Szenkovics Katalin gyulaji állami óvónőé 1000 és Gyenis Antal dombóvári állami iskolai igazgató tanítóé 1300 koronára emeltetett fel.

Közérdek 1905. október 21. (1. évfolyam 42. szám p. 8. ADT)

Lakbérfelemelés.

A közoktatásügyi miniszter Székely János, *Faics Irén*, *Faics Gizella* és *Hamulyákné Jablonkay Katalin* dombóvári állami tanító, illetve tanítónők lakbérét 1905. január 1-től 360 koronára emelte fel. Gyenis Antalnak természetben ad a község lakást. Mivel ezen tanítóknak a község 240 koronát biztosított, a 120 korona többletet a miniszter utalványozta ki.

Dombóvár és Vidéke 1906. május 20. (8. évfolyam 20. szám p. 3.)

Sikerült tanítónői vizsga.

Faics Irén a dombóvári állami iskola tanítónője a múlt héten a budapesti Erzsébet nőképző intézetben jeles eredménnyel tette le a polgári iskolai tanítónői képesítő vizsgát.

Tolnamegyei Közlöny 1906. szeptember 06. (34. évfolyam 36. szám p. 4. ADT)

Személyi pótlék.

Faics Irén és Hamulyákné Jablonkay Katalin 200 korona személyi pótlékot kapnak a vallás és közoktatásügyi minisztériumtól.

Dombóvár és Vidéke 1906. november 18. (8. évfolyam 46. szám p. 2.)

Erzsébet királyné emléke.

Az Erzsébet Leányegyesület november 18-án, délután 3 órakor, rendes helyiségében Erzsébet királyné emlékére ünnepélyt rendez, melyre az egyleti tagok és érdeklődők figyelmét ez uton is felhívja az egylet vezetősége. Az ünnepélyt *Faics Irén tanítónő* méltatja.

....

Tolnamegyei Közlöny 1906. november 22. (34. évfolyam 47. szám p. 4. ADT)

Emlékezés Erzsébet királynéra.

A dombóvári „Erzsébet Leányegyesület” folyó hó 18-án délután 3 órakor Erzsébet királyné emlékére ünnepélyt rendezett, melyen az ünnepi beszédet *Faics Irén tanítónő* tartotta. Szavaltak: Szilvási Erzs, Móos Róza és Kardos Teréz.

Tolnamegyei Közlöny 1906. december 20. (34. évfolyam 51. szám p. 7. ADT)

A Dombóvári Erzsébet Leányegyesület mult vasárnap délután 3 órakor felolvasó összejövetelt tartott. *Faics Irén tanítónő* Arany János költő életét és egyik legszebb költeményét: Toldit ismertette. Szavaltak: Csery Erzs és Szilassy Erzs. Előbbi a „Hamis tanu”, utóbbi pedig „Zács Klára” című költeményt adta elő.

Magyarország 1907. január 17. (14. évfolyam 15. szám p. 19. ADT)

Kis Pajtás.

Ez a címe Szepessy László gyermeklapjának, amelynek első számai most jelentek meg. Az első számok mindenkit meggyőzhettek arról, hogy ezt a gyermeklapot ritka gondnal s nagy körültekintéssel szerkesztik. Erős katolikus szellemben írják a lapot, amely mintegy előfutárja akar lenni a „Zászlónk” és „Nagyasszonyunk” című ifjúsági lapoknak. A lap munkatársai közül főlemlítjük a következőket: Szepessy László, T. Pelikán Krizsó, Domonkos István, *Faics Irén*, Dömötör Pál, Vincze József stb. A „Kis Pajtás” megrendelhető a kiadóban (egész évre 6 korona, félévre 3 korona) : Budapest, VIII., Mária-utca 18. I. 24.

Közérdek 1907. április 13. (3. évfolyam 15. szám p. 6. ADT)

A dombóvári szabad Lyceumban f. hó 7-én *Faics Irén áll. tanítónő* Dombóvár történetét ismertette igen nagy közönség előtt. Az érdekes előadást több évig tartó alapos tanulmányozás és kutatás alapján tartotta az előadó. A rendkívüli módon fejlődő városka életét a legősibb kortól tárgyalta egész napjainkig. Az érdekes tanulmány egész terjedelmében nyomtatásban is meg fog jelenni.

Közérdek 1907. június 29. (3. évfolyam 26. szám p. 7. ADT)

Fizetésjavítás.

Az új népiskolai 1907. évi XXVII. t. cz. alapján a tolnamegyei állami tanítók fizetésfelemelése a következőképp történt. . . . A dombóvári állami tanítóké és tanítónőké pedig így emelkedett fel a 360 korona lakbéren felül: Gyenis Antalé 1800-ról 2000-re, Tóth Dánielé 1200-ról 1500-ra, *Faics Irén*é 1100-ról 1500-ra, Hamulyákné Jablonkay Kataliné 1500-ra, *Faics Gizelláé* 1000-ról 1100-ra, Cságoly Arankáé 1000-ról 1100-ra és Kovács Máriáé 1000-ról 1100-ra.

Dombóvár és Vidéke 1910. január 23. (10. évfolyam 4. szám p. 3.)

Az Erzsébet Leányegyesület összejövetele.

Az Erzsébet Leányegyesület vasárnap f. hó 23-án délután 3 órakor felolvasással, szavatokkal és énekkel egybekötött összejövetelt tart. Az egyesület tagjain kívül vendégeket is szívesen lát az egyesület.

Felolvas: Damjanich János özvegyéről *Faics Irén*.

Dombóvár és Vidéke 1910. február 06. (10. évfolyam 6. szám p. 3.)

Az Erzsébet Leányegyesület f. hó 6-án (vasárnap) délután 3 órakor felolvasással, szavatokkal s énekkel egybekötött összejövetelt tart, melyre az egyesületi tagokon kívül vendégeket is szívesen lát az egyesület.

Az összejövetel műsorát a következőkben adjuk: Az üstökösökről tart ismertető felolvasást *Faics Irén*. . . .

Dombóvár és Vidéke 1910. február 13. (10. évfolyam 7. szám p. 4.)

Irodalmi és zeneestély.

A „Dombóvári Társaskör”-ben f. hó 13-án este 8 órakor irodalmi és zeneestély lesz, ami társaséletünkben esztetikai fejlődésnek egy újabb mozzanata. A műsor a következőképen van megállapítva: 1.) A népköltészetéről tart felolvasást *Faics Irén* urhölgy. . . .

Dombóvár és Vidéke 1910. március 20. (10. évfolyam 12. szám p. 3.)

Az Erzsébet Leányegyesület az elmúlt vasárnapi összejövetelén *Faics Irén* áll. tanítónő „A feminizmusról” tartott egy minden tekintetben érdekes, tanulságos előadást, megismertette a szép számú hallgatósággal a nagy társadalmi probléma keletkezését, okait

és célját, egyuttal rámutatott azon vad kinövésekre is, melyek egyáltalában nem használhatnak, csak ártanak az ügynek és óva intette hallgatóit, hogy a feminizmust ne értsék félre és annak valódi értékét megbecsülve a nő el ne veszítse nőiességét. – A tartalmas és kedves előadás után néhány szép szavalatot élveztek végig a jelenvoltak.

Dombóvár és Vidéke 1910. december 18. (10. évfolyam 51. szám p. 3.)

Az „Erzsébet Leányegyesület”-ből.

Az Erzsébet Leányegyesület, ez a csendben működő nemes intenciókon nyugvó ifjúsági egyesület az 1911. évre újra alakult. Az egyesület szellemi ügyeinek vezetője továbbra is *Faics Irén állami tanítónő*, aki rátermettségével, példátlan buzgalomával már kilencedik éve irányítja nagy szeretettel az iskola padjaiból kinőtt leányainkat. . . .

Tolnavármegye és a Közérdek 1911. január 05. (21/7. évfolyam 2. szám p. 4. ADT)

Elismerés.

Padányi Andor kir. tanfelügyelő *Faics Irén áll. tanítónőnek* az ifjúsági egyesület megalakításáért, 9 év óta való vezetéséért és fáradhatatlan buzgalmaért elismerését fejezte ki. – A dombóvári ifjúsági egyesületnek 120 tagja van. Összejöveleteket tart minden vasárnap, felolvasásokkal és szavalatokkal egybekötve. Van gazdag könyvtára, 177 kötet. Van dalosköre. Legtöbb felolvasást *Faics Irén* tartott.

Dombóvár és Vidéke 1911. január 08. (11. évfolyam 2. szám p. 4.)

Elismerés.

A vármegye királyi tanfelügyelője *Faics Irén állami tanítónőnek*, ki már 9 év óta fáradhatatlan buzgalommal, nagy önzetlenséggel vezeti az „Erzsébet Leányegyesületet” – elismerését fejezte ki. Az egyesületnek összesen 120 tagja van, kik a lelkes vezetés mellett csendben, de szorgalmasan dolgoznak iskolából kinőtt leányaink önművelődésén. Mi akik közelebbről ismerjük az egyesület intenzív munkálkodását, legjobban tudjuk, hogy ezen felsőbb helyről jövő elismerés mennyire igaz érdemet jutalmazott.

Dombóvár és Vidéke 1911. január 22. (11. évfolyam 4. szám p. 2.)

Az Erzsébet Leányegyesület f. hó 22-én d. u. 3 órakor felolvasással és szavalatokkal egybekötött összejövetelt tart. Ez alkalommal *Faics Irén* Napoleonról tart előadást. . . .

Dombóvár és Vidéke 1911. október 08. (11. évfolyam 41. szám p. 1.)

A tízéves állami iskola.

Most tíz éve szervezték Dombóváron az állami elemi népiskolát az addigi állami segéllyel fenntartott községi iskolából, melyet 1898-ban alapított a község. . . .

Az 1898. év őszén a község a róm. kath. népiskolában már tűrhetetlenné vált zsufoltságon úgy segített, hogy államsegéllyel községi iskolát alapított és abba osztotta be az összes leánytanulókat, két tanítónő vezetésére bízva azokat. *Faics Irén* és *Krmeszky Ilona*, most *Pribay Ferenczné*, voltak ezen iskola tanítónői. Közel 100-100 leánykát 4-3 osztálybelieket tanított mindegyikük.

Majd 1901. október 1-ére átvette az állam az iskolát és most már 3 tanerőt alkalmazott. Mivel *Krmeszky Ilona* lemondott állásáról csak *Faics Irént* vették át állami szolgálatba, kinevezték ugyanekkor *Jablonkay Katalint*, most *Hamulyák Mihálynét* és *Temesmegyéből* idehelyezték igazgatói megbízással *Gyenis Antalt*. . . .

Tolnavármegye és a Közérdek 1911. november 13. (21/7. évfolyam 91. szám p. 5. ADT)

Iskolai ünnepély.

A dombóvári állami iskola tantestülete f. hó 23-án tartja az iskola 10 éves fennállásának ünnepélyét. – E napon a *Faics Irén* állami tanítónő által írt színdarabot adják elő a gyermekek.

Dombóvár és Vidéke 1912. január 21. (12. évfolyam 3. szám p. 3.)

Az Erzsébet Leányegyesület közgyűlése.

Szabály szerint ezen közgyűlésnek már november végén kellett volna lefolynia, de az állami iskola tíz éves fennállásának ünnepsége, később – decemberben – pedig az egyesület vezetőjének, *Faics Irén* állami tanítónőnek betegsége miatt elmaradt a közgyűlés egész az elmúlt vasárnapig. A közgyűlés legfontosabb tárgya volt a tisztujítás.

Faics Irén az egyesületnek kezdettől fogva – kilenc éven át – vezető igazgatója egészségi állapotára való tekintetből visszalépett az egyesület vezetőségétől, hol pedig fáradhatatlan, buzgó munkálkodásával annyira betöltötte a helyét, hogy elévülhetetlen érdemei maradtak az egyesület életében. Az a gondos, tapintatos vezetés, amellyel az iskolából kinőtt leányaink továbbképzését irányította, kapoccsá vált, mely összekötötte az iskolát az élettel. Lemondását sajnálattal vették tudomásul az egyesületben, de sajnáljuk mi is. Helyébe *Hamulyákné Jablonkay Katalin* áll. tanítónőt választották.

Dombóvár és Vidéke 1912. november 17. (12. évfolyam 46. szám p. 2.)

Francia tanfolyam.

Faics Irén áll. tanítónő f. hó 20-án francia nyelvtanfolyamot nyit. Különösen azért hívjuk fel erre a tanfolyamra a szülőknek, akiknek egyébként régi vágya, hogy gyermekeik még itthoni iskoláztatásuk alatt megkezdhesék a francia nyelv tanulását, és más érdeklődőknek a figyelmét, mert *Faics Irén* a Berlitz módszer szerint fogja oktatni tanítványait, amely módszer tudvalevőleg a legalkalmasabb arra, hogy alkalmazásával a legrövidebb idő alatt és a legkevesebb fáradsággal bármely idegen nyelvet elsajátíthatunk. Felnőttek külön tanfolyamban nyernek oktatást. Érdeklődőknek készséggel nyújt felvilágosítást *Faics Irén*.

Somogyvármegye 1913. augusztus 07. (9. évfolyam 181. szám p. 4. ADT)

Ujabb iskola Dombóváron.

Faics Irén képesített polgári iskolai tanítónő Dombóváron szeptember 1-én polgári leányiskolát nyit. Az iskola engedélyezése iránt már meg is tette a szükséges lépéseket a szekszárdi kir. tanfölglyelőségnél, ahol örömmel fogadták a polgári leányiskola felállításának tervét.

Tolnamegyei Közlöny 1913. augusztus 31. (41. évfolyam 35. szám p. 2. ADT)

Uj polgári leányiskola.

Faics Irén polgári iskolára képesített tanítónő Dombóváron magán polgári leányiskolát nyitott. A felvételek szeptember három első napján történnek.

Tolnamegyei Közlöny 1913. szeptember 21. (41. évfolyam 38. szám p. 4. ADT)

Segélyezett magán polgári leányiskola.

Faics Irén, mint már megírtuk, Dombóváron magán polgári leányiskolát nyitott. Az intézettulajdonos kérelmére Ujdombóvár község képviselőtestülete 150 korona segélyt szavazott meg.

Tolnamegyei Közlöny 1914. április 12. (42. évfolyam 15. szám p. 5. ADT)

A dombóvári magán polgári iskola segélyezése.

Faics Irén dombóvári állami iskolai tanítónő, aki a polg. iskolai képesítést is megszerezte, Dombóváron magán polg. leányiskolát nyitott. Hogy iskolájának fennmaradását biztosítsa, kérvénnyel fordult Dombóvár község képviselőtestületéhez segélyezés iránt. A

képviselőtestület a különböző körülmények egybevetése után úgy határozott, hogy *Faics Irén* iskolája részére évenként 2000 korona segélyt engedélyez, legfeljebb azonban az 1918. június 30-án végződő tanévig bezárólag, tehát négy évre; de ha az Orsolya-rend polg. iskoláját Dombóváron már korábban megnyitja, ez a segélyezés korábban megszűnik. Ezen kikötést azért tette a képviselőtestület, mert ki akarja kerülni annak látszatát is, mintha ezen iskola segélyezésével az Orsolya rend iskolájának életképességét akarná gyengíteni.

Tolnamegyei Közlöny 1914. április 26. (42. évfolyam 17. szám p. 3. ADT)

Dombóvár áldozatkészsége. Dombóvár nagyközség képviselőtestülete 2000 korona évi segélyt szavazott meg *Faics Irén polg. iskolára képesített tanítónőnek*, aki Dombóváron magán polg. leányiskolát állított. Jövő tanévben a polg. leányiskola III. és IV. osztályát is megnyitják.

Tolnamegyei Közlöny 1914. május 03. (42. évfolyam 18. szám p. 4. ADT)

A dombóvári magán polg. iskola.

Már megírtuk, hogy *Faics Irén dombóvári polg. isk. intézettulajdonos* az 1914/1915. tanévben megnyitja iskolájában a III. osztályt is. Most arról értesülünk, hogy *Faics Irén* a főgimnázium telkével szemben levő telket megvette és arra a modern higienia és paedagogia igényeit teljesen kielégítő iskolát építtet. Az építési munkálatok már meg is kezdődtek.

Tolnavármegye és a Közérdek 1915. május 24. (25/11. évfolyam 41. szám p. 4. ADT)

Sebesült katonáink szórakoztatása.

A dombóvári m. polgári leányiskola tanulói, amint a „D. és Vidéke” írja, vasárnaponként tanárnőik felügyelete alatt meglátogatják a Koronában ápolt sebesülteket, maguk készítette szaloncukrot, továbbá cigarettát, dohányt visznek fel nekik s mulattatásukról is gondoskodnak kedves szavalatokkal, monológokkal, énekekkel. Tekintettel az ott tartózkodó német katonákra egy-egy szép hazafias verset, vagy éneket német nyelven adnak elő. A kezdeményezés érdeme természetesen *Faics Irén igazgatónőé*.

1914/15. Iskolai értesítők – Magán Polgári Leányiskola, Dombóvár p. 3. ADT)

A nagy történelmi esztendőben iskolánk fejlődéséhez két jelentékeny esemény fűződik. Az egyik: a III. és IV. osztály szervezése, a másik pedig az intézetnek külön e célra épült, saját otthonában történt elhelyezése.

Az új iskolaépület Dombóvárnak gyors fejlődésre hivatott, egyik legszebb részén: a Bezerédj István utca elején emelkedik. Napsugaras, világos, tágas helyiségei a higiénia minden követelményeinek megfelelők; nagy udvara, játszótere, virágos kertje pedig rendkívül barátságossá teszik a művelődésnek ezen új otthonát.

1914/15. Iskolai értesítők – Magán Polgári Leányiskola, Dombóvár p. 26. ADT)

Faics Irén, okl. polg. isk. tanítónő, a IV. oszt. főnöke. Képesítve a nyelv- és történettudományi szakcsoportra. Tanította a német nyelvet a II., III., IV. osztályban; a magyar irodalmat, költészetet és a történelmet a IV. oszt.-ban; a földrajzot az I. és II. oszt.-ban. Szolgálati éveinek száma: 16, az intézetnél: 2.

Tolnavármegye és a Közérdek 1916. május 15. (26/12. évfolyam 39. szám p. 3. ADT)

A fiatalkorúak felügyelő hatóságának új tagja.

Az igazságügyi miniszter *Faics Irén dombóvári polg. iskolai igazgatót* a fiatalkorúak pécsi felügyelő hatóságának tagjává nevezte ki. A szokásos esküt a dombóvári kir. járásbírósnál tette le.

Dombóvári Hírlap 1917. február 18. (1. évfolyam 8. szám p. 3. ADT)

Ünnepély a polgári leányiskolában.

Arany János születésének századik évfordulója alkalmából, a helybeli magán polgári leányiskola „Haladás” önképzőkörre Arany emlékünnepelet rendez március 2-án. Az irodalmi ünnepély műsora a következő:

1, Himnusz. Énekli az önképzőkör énekkara. 2. Emlékezés Arany Jánosról. Tartja: Balla Ilona polg. isk. tanítónő, az önképzőkör elnöke. 3. Arany Jánoshoz. Írta: Petőfi Sándor. Szavalja: Murm Irénke. 4. Mátyás anyja. Írta: Arany. Szavalja: Veszeli Karolin. 5. Fiamnak. Írta: Arany. Szavalja: Heinlein Kató. 6. Arany népdalaiból. Énekli az önképzőkör énekkara. 7. Rachel siralma. Írta: Arany. Szavalja: Szólády Margit. 8. Leteszem a lantot. Írta: Arany. Szavalja: Kálmán Erzsébet. 9. Buda halála. Tanulmány, felolvassa: *Faics Irén, polg. isk. igazgató, az önképzőkör alapító tagja.* . . .

Dombóvári Hírlap 1917. szeptember 02. (1. évfolyam 36. szám p. 3. ADT)

. . . . A helybeli magán polgári leányiskola évnyitása f. hó 5.-én volt, a rendes tanítás 7.-én kezdődött. A f. tanévre a következő számban vétettek fel tanulók: Az I. oszt. 37 rendes tanuló, a II. oszt. 18 rendes tanuló, a III. oszt. 29 rendes tanuló, a IV. oszt. 16 rendes tanuló. Elemi: Az I.-IV. osztályba 50 rendes tanuló.

Dombóvári Hírlap 1917. december 02. (1. évfolyam 49. szám p. 3. ADT)

Tanügyi hírek.

A helybeli magán polgári leányiskola tantestülete országos értekezletre hívta az összes magán polgári iskolák fenntartóit és tanerőit. E hó 22.-én Budapesten volt az értekezlet, a székesfőváros dohány-utcai polgári leányiskolájában. A gyűlés memorandumot terjesztett a kultuszminiszter elé, melyben a magán polgári iskolák sérelmes jogi helyzetének gyökeres orvoslását, kulturális szolgálataik fejében az állam erkölcsi és anyagi támogatását kérelmezték. Az országban mindössze 28 magán polgári iskola áll fenn, valamennyi megyei, vagy járási székhelyen, mindenütt ott, ahol a községek nem előzték meg az iskola fenntartókat az iskola szervezésében s ahol valóban kulturális szükségleteket elégítenek ki. A küldöttséget a kultuszminiszter távollétében Tóth János államtitkár fogadta. Megkülönböztetett jóakarattal hallgatta végig *Faics Irén polg. isk. igazgató* előterjesztését s kijelentette, hogy fontos állami érdeket lát a magán polgári iskolák védelmében és támogatásában s megígérte, hogy rajta lesz, hogy a magán polgári iskolák tanerőinek háborús államsegélyét a jövő évi költségvetésbe beállítsák. A küldöttség a képviselőházban felkereste gróf Batthyány Tivadar ő exelenciáját, aki legmesszebbmenő jóakaratáról biztosította a kultúra lelkes munkásait.

Pesti hírlap 1918. május 15. (40. évfolyam 114. szám p. 3. ADT)

A társadalom és a háború.

A Pesti Hírlap szerkesztőségéhez a következő adományok érkeztek:

. . . A vak katonák részére: *Faics Irén Dombóvár* (műkedvelő előadás) 32 K., Fazekas Ferenc zászlós Csíktapolca 15 K., . . .

Dombóvári Hírlap 1922. november 26. (6. évfolyam 53. szám p. 2. ADT)

Az első Petőfi-ünnepély Dombóváron.

Petőfi születésének századik évfordulóját a *Faics-iskola*, - mostani és volt növendékei közreműködésével – f. évi december 2-án ünnepli. Az irodalmi ünnepély a Moziban, délután 5 órakor kezdődik. Petőfi költészetéről *Faics Irén igazgató* tart előadást, melyet szavalatok és énekszámok egészítenek ki. Színre kerül Kozák Jolán polg. isk. tanár alkalmi színjátéka: „A fehéregyházi éjszaka”. Részletes műsor a pénztárnál kapható. Jegyek: I. hely 100K., II. hely 70 K., diákjegy 30 K. – A tiszta jövedelmet az iskola dologi kiadásainak fedezésére fordítják. Felülfizetéseket köszönettel nyugtáz a *Faics-iskola* tanári testülete.

Pécsi Napló 1927. április 23. (36. évfolyam 91. szám p. 4. ADT)

Vöröskereszt egyleti helyi megbizottak.

Gróf Széchenyi Emil b. t. tanácsos, felsőházi tag, a magyar vöröskereszt-egylet elnöke, az egyleti alapszabályok 48. szakasza és az ifjúsági vöröskereszt osztálya szervezeti szabályzatának 6. pontja értelmében a magyar vöröskereszt egylet helyi megbizottjaiul a következőket nevezte ki: . . . *Faics Irén igazgatót*, a dombóvári m. polg. leányiskolában megalakult ifjúsági csoporthoz, . . .

Tolnamegyei Ujság 1927. május 14. (9. évfolyam 20. szám p. 7. ADT)

A dombóvári Faics-iskola mesejátéka.

Végtelenül kedves és kitűnően sikerült dal- és mesejátékkal lepte meg f. hó 6.-án a dombóvári *Faics polgári leányiskola* Dombóvár közönségét. Azaz dehogy is lepte meg. Dombóvár közönsége már hozzá van szokva, hogy ennek az iskolának a növendékei mindig valami rendkívül szépet és jót produkáljanak. Ezuttal is kitettek magukért. Élőképpel kezdték, melyben bizony még sokáig elgyönyörködtünk volna, ha a lánykákat szabad lett volna abban a merev pozitúrával tovább kinézni. S a mesejáték gyönyörű és élvezetes volt. *Faics Irén igazgatónő* meleg, igazi ihletett szavakkal vezetett be bájos kis prologusával a mesék országába. Tanárnők, tanítónők, áldott szorgalmas kezek építik a magyar jövőt. Nehéz a fáradtság, a harc, de megéri.

1926/27. Iskolai értesítők – Magán Polgári Leányiskola és Elemi Iskola, Dombóvár p. 3. ADT)

Ebben az évben töltötte be iskolánk fennállásának 15. esztendejét.

A nyári szünetben érkezett le a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter úrnak 48.350/1927. VI. számú leirata, melyben az iskola munkájáról örömmel vesz tudomást s elismerését fejezi ki annak áldozatkész fenntartásáért. A tanév folyamán újabb erkölcsi támogatást nyert az iskola abban, hogy a nyilvánossági jogot a rendes gyakorlattól eltérően, egyszerre három évre kapta meg. Hálás köszönettel emlékezem meg Őnagyméltósága mindkét kegyes rendeletéről, mert azok szerény s valóban önzetlen, tisztán pedagógiai célokért vállalt munkámban további odaadásra buzdítanak.

1926/27. Iskolai értesítők – Magán Polgári Leányiskola és Elemi Iskola, Dombóvár p. 6. ADT)

A Dobó Katica leánycserkész-csapat megalakítása Ácsné Papp Erzsébet tanár érdeme. Jelenleg 28 újonc várja a felavatását s készül gondosan a cserkész kötelességek megismerésével azoknak gyakorlására. A cserkészlet jellemnevelő hatását örömmel tapasztaltuk már eddig is leánykáink viselkedésén s remélem, hogy ez a hatás mind mélyebb és maradandóbb lesz.

A cserkészleányok budapesti világkongresszusával kapcsolatban hétfő délután a külföldi vendégek tiszteletére díszelőadás volt a Városi Színházban. „Örmény keresztelő” a dombóvári Dobó Katica-cserkészcsapat jelenete.

(Forrás: Képes Pesti Hírlap 1928. május 09. (50. évfolyam 105. szám p. 1. ADT))

1926/27. Iskolai értesítők – Magán Polgári Leányiskola és Elemi Iskola, Dombóvár p. 9. ADT)

Az iskola támogatása.

A múlt tanév végén tartott szülői értekezlet, amelyen Kenézy László főszolgabíró, dr. Gebhardt Antal kir. járásbíró, Hollósy Andor újdombóvári községi főjegyző is részt vett, elhatározta, hogy az iskola további munkájának biztosítására kérelmezi a községek útján az iskolának állami kezelésbe való vételét. A kezdeményező lépések a község részéről megtörténtek s bizalommal várjuk, hogy nagynevű miniszterünk, aki minden iskolában a nemzeti feltámadás biztosítékát látja, előbb-utóbb meg fogja menteni a nemzeti művelődés ezen szerény munkását is a megsemmisüléstől.

A községek részéről Dombóvár 1500, Újdombóvár 1200 P segélylyel járult hozzá ez évben az iskola fenntartásához, amiért ez alkalommal is hálás köszönetemet fejezem ki a községek fennkölt gondolkodású vezetőinek.

A tanulók jutalmazására a Dombóvári Takarékpénztár R.-t. 20 pengőt; Luria Gyula máv felügyelő 2 drb., László Vilma könyvkereskedő 4 drb. jutalomkönyvet küldött. Köszönet a tanulók örömszerzőinek nagylelkű adományaikért.

Tolnamegyei Ujság 1927. augusztus 13. (9. évfolyam 33. szám p. 5. ADT)

Miniszteri elismerés.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a dombóvári magánpolgári iskola fenntartójának: *Faics Irén igazgatónőnek* elismerését fejezte ki az intézet szakszerű, lelkes vezetéseért, a szép eredményű nevelői és oktatói munkáért s az iskola elhelyezéseért és modern felszereléseért. Ez a miniszteri elismerés méltó jutalma annak a fáradhatatlan szorgalomnak, áldozatkészségnek és kiváló sikerű nevelői munkásságnak, melyet *Faics Irén igazgatónő* a dombóvári magánpolgári iskola fenntartása óta éveken át kifejtett.

Néptanítók Lapja 1928. január 01. (61. évfolyam 1-2. szám p. 22. ADT)

A kongresszus december 6-i folytatólagos gyűlésén *Faics Irén polg. isk. ig.* azt az érdekes kérdést világította meg, hogyan pótolhatja a vöröskeresztes tanár elhagyott vidékeken az iskolaorvosi intézményt. . . .

Tolnamegyei Ujság 1928. augusztus 18. (10. évfolyam 34. szám p. 6. ADT)

. . . Elsőrangban van elhelyezve a dombóvári *Faics-féle magánpolgári is*, Mely minden tekintetben vetekedik a legjobb állami és községi iskolákkal.

Népességet tekintve első helyen áll a dombóvári zárdai polgári leányiskola 209 tanulóval, azután a szekszárdi fiuiskola 135 rendes és 28 magántanulóval, a szekszárdi polgári leányiskola 156 rendes és 6 magántanulóval, azután sorra következnek a bonyhádi róm. kath. zárdai polgári 110 rendes és 22 magán, a dunaföldvári községi fiuiskola 107 rendes és 17 magán, a paksi állami fiuiskola 98, a *dombóvári magán leánypolgári* 92, a dunaföldvári községi leánypolgári 78 rendes és 4 magán s a paksi áll. polgári leányiskola 59 növendékkel. Utóbbit a vallás- és közoktatásügyi miniszter a növendékek csekély létszáma miatt be is akarja szüntetni.

Tolnamegyei Ujság 1928. november 24. (10. évfolyam 48. szám p. 7. ADT)

Polgári iskoláink népessége.

Az 1928/29. tanévben vármegyénk területén összesen 13 polgári iskola működik, amelyekbe az idén 1449 tanuló iratkozott be. A beírt tanulók anyanyelvét tekintve a magyar 1270, a német anyanyelvű 174. A tanulók vallás szerinti megoszlása a következő: róm. kath. 1157, ref. 128, ev. 84, izr. 75. . . . Legnagyobb iskolavárosunk ezek szerint az amerikai arányokban fejlődő Dombóvár, amelynek népes gimnáziuma, tanítóképezdéje, ipariskolája és polg. leányiskolája mellett még a *jó hírnevű Faics-féle magán polgári fiu és leányiskola* is prosperálni tud 95 tanulóval.

Somogyi Ujság 1929. január 18. (11. évfolyam 14. szám p. 4. ADT)

A „Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége” Dombóvárrott is megalakítja fiókját. Az alakuló ülés kedden, folyó hó 22-én délután 3 órakor lesz. A központ az elnöki tisztségre Kenézy Lászlónét, az ügyvezetői teendők ellátására pedig *Faics Irén polgári iskolai igazgatónőt* kérte fel.

1928/29. Iskolai értesítők – Magán Polgári Leányiskola és Elemi Iskola, Dombóvár p. 3. ADT)

. . . . Az iskolai ünnepélyek keretéből nemcsak méreteivel, fényével, hanem jelentőségével is magasan kiemelkedett az a nagyszabású ünnepség melyet folyó évi április 14.-én ültünk. E napon érkezett Dombóvárra Anna főhercegasszony a Magyar Cserkészleányszövetség fenséges védnökasszonya férje, József Ferenc őfelsége és Lindenmeyer Antónia országos elnök kíséretében, hogy személyesen iktassa be az iskola kebelében működő 73-as Dobó Katica cserkészleánycsapat Helyi Tanácsát. A kir. fenségek fogadására megjelentek Jankó Ágoston főispán, Szévald Oszkár alispán, dr. Éri Márton orsz. képviselő, Dőry Hugó felsőházi tag, Kenézy László főszolgabíró, Dombóvár és Újdombóvár vezető emberei és társadalmának színe-java. Pompás zászlódíszbe öltözött a város a kir. fenségek fogadására, akiket Kenézy László járási főszolgabíró és neje láttak vendégül. Délután az Iparmozgó nagytermében volt az iskola által rendezett ünnepség keretében a Helyi Tanács tagjainak beiktatása s cserkészújoncaink felavatása.

A dombóvári Dobó Katica leánycserkészcsapat avatóünnepélyén megjelent József kir. herceg és Anna kir. hercegasszony; József Ferenc kir. herceg mellett áll Kenézy Lászlóné, Anna hercegasszony, Lindmayer Antonia, a baloldalon Kenézy László. Mögöttük állnak: dr. Szmolenszky, Szévald Oszkár alispán, Jankó Ágoston főispán, Éri Márton és Dőry Hugó.

(Forrás: Képes Pesti Hírlap 1929. április 19. (51. évfolyam 87. szám p. 3. ADT))

Tolnamegyei Ujság 1930. március 08. (12. évfolyam 19. szám p. 6. ADT)

Kulturdélután Dombóváron.

A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének Dombóvár-ujdombóvári csoportja Dombóvárrott f. évi március hó 9-én (vasárnap) délután fél 6 órakor a zárda nagytermében kulturdélutánt rendez az alábbi műsorral: 1. Himnusz. Énekli a MANSz énekkara. 2. „Vándorlás magyar lélekkel a nagyvilágban” címmel előadást tart: Meyer Lajos tolnai plébános, pápai kamarás. 3. Balázs Árpád: „Trianont ledöntjük” c. dalt énekli a kar. 4. a, Chopin: Fantsisie Impromptu Op. 66.; b, Henselt: Sixten Etude. Zongorán előadja: dr. Gebhardt Antalné. 5. *A magyar táncról előadást tart: Faics Irén . . .*

1929/30. Iskolai értesítők – Magán Polgári Leányiskola és Elemi Iskola, Dombóvár p. 4. ADT)

Ebben az évben töltötte be az intézet fennállásának 17. esztendejét.

A nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi miniszter úrnak 650 – 05/557 – 1929. számú engedélye alapján az I. II. III. osztályban koedukáció volt. Ennek megfelelően szükségessé vált az ötödik tanári állás megszervezése. Ezt a segédtanári állást nov. végéig Perepatits István polg. isk. tanár töltötte be. Győr város tanonc-iskolájához történt megválasztása után állásáról lemondott s helyét nov. 28-án Sera Máté polg. isk. tanár foglalta el.

1930/31. Iskolai értesítők – Magán Polgári leányiskola és Elemi Iskola, Dombóvár p. 3. ADT)

A tizenharmadik tanévet fejeztük be a mostanival.

Az iskola életében fontos eseményt jelent s ezért a statisztika szűk kereteiből ki kell emelnem tornatermünk megépítését. Régóta nélkülöztük. Nem büszkélkedik a nagy tornacsarnokok méreteivel, felszerelésével, de céljának megfelel. A főépület tőszomszédságában áll a 16 méter hosszú új épület s benne a tornaterem, megfelelő előtérrel. Az udvarra és kertre néző ablakain pormentes, napfényes levegő áramlik be. Felavatását egybekapcsoltuk az iskola Szent Imre ünnepségével s a tornatermet a magyar ifjúság liliomlelkű, daliás védőjéről neveztük el.

Tolnamegyei Ujság 1932. november 16. (14. évfolyam 89. szám p. 2. ADT)

Arany János emlékünnepelely.

A MANSz. dombóvári és ujdombóvári csoportja, *Faics Irén titkár* rendezésével, bensőséges és meleg ünnepség keretében áldozott Arany János emlékének halála 50-ik évfordulóján. A színházat zsufolásig megtöltötte az érdeklődő közönség. Az előadást dr. Koralevszki Géza orvos, a MANSz. igazgatója nyitotta meg.

Tolnamegyei Ujság 1933. március 15. (15. évfolyam 21. szám p. 4. ADT)

Ismeretterjesztő előadások Dombóvárott.

A Dombóvári Iskolánkívüli Népművelési Bizottság rendezésében tartott népművelési előadáson vasárnap Kletzl Béla segédlelkész, Papp Gyula reálgimn. tanár és *Faics Irén polgári iskolai igazgatónő* voltak az előadók. Szerepelt még a műsoron szavalat és több énekszám.

Tolnamegyei Ujság 1933. június 10. (15. évfolyam 45. szám p. 3. ADT)

Polgári iskolai zászlószentelés Dombóváron.

A dombóvári magán polgári fiu és leányiskola folyó évi június hó 11-én, fennállásának 20-ik évfordulóján, ifjúsági zászlószenteléssel egybekapcsolt ünnepélyt tart. Az ünnepség hálaadó istentiszteletekkel kezdődik, majd délelőtt 11 órakor az Iparmúzeumban az alábbi műsossal: Himnusz után megnyitó beszédet tart Takács József községi főjegyző. Az iskola két évtizedes múltját ismerteti *Faics Irén igazgató*. Simándi Kenézy Lászlóné zászlóanya átadja a zászlót az ifjúságnak. *Faics Irén igazgató* az ifjúság nevében átveszi a zászlót. Pribay Ilona tanítónő, a volt tanítványok szalagját teszi a zászlóra. . . .

1932/33. Iskolai értesítők – Magán Polgári Fiú- és Leányiskola, Dombóvár pp. 3-11. ADT)

Visszatekintés az iskola két évtizedes múltjára. Széljegyzetek az elmúlt húsz esztendő krónikájából.

Az iskola keletkezése.

Dombóvár gyorsütemű fejlődésnek indult a jelen század elején. Évről-évre gyarapodott a polgári iskolát igénylők száma. A kérdést átmenetileg az állami elemi iskola tanítótöredéke, melynek több éven át én is tagja voltam, akként oldotta meg, hogy kisebb csoportokban előkészítette a leánykákat a polgári iskolai magánvizsgákra.

A kérdés végleges megoldása egyre sürgetőbb lett. A magán polgári leányiskola megszervezéséhez jogcímet polgári iskolai tanári oklevelem, buzdítást a szülők bizalma, támogatást a község elöljáróságának előzékenysége adott s így történt, hogy 1913. szeptember 1-én ugyanakkor, amikor a helybeli kir. kath. gimnázium megnyílt, megnyitottam polgári leányiskolám I. II. osztályát 58 tanulóval.

Az iskola elhelyezése.

Az iskola néhai lovag Paál József Jókai utcai házában nyílt meg. Nagy gond volt a megfelelő épületben való elhelyezése. A község 1914. január 27-én tartott közgyűlésén ingyen telket szavazott meg építendő iskolám céljaira a Hunyadi-téren, az ott épült áll. el. isk. tözsomszédságában. A határozatot köszönettel vettem, de később, a hozzákapcsolt feltételek miatt lemondtam róla s a községnek akkor parcellázásra került, fejlődést ígérő

területén, a mai Bezerédj utca elején vásároltam telket. Az építés 1914 áprilisában megkezdődött, s a közben kitört világháború miatt némi késéssel, októberben befejeződött.

A második tanévet már saját otthonában kezdte meg az iskola.

A keleti fekvésű, tömör, egyemeletes épület egészséges s rendeltetésének szerény kereteiben is megfelelő. Előtte virágoskert, mögötte fásított játszóudvar s egy kisebb gyümölcsöskert van.

1930-ban a főépület udvari szárnyának folytatásaként, külön tető alatt, tornatermet építtettem. Mindkét épületben kitűnő vízvezeték van.

Az iskola felszerelése.

Bútorfelszerelésünk rendes, csak tornafelszerelésünk, sajnos, nagyon hiányos.

Az iskola nyilvánossági jogát az állam mindjárt a kezdetben a tanfelszerelés teljességéhez kötötte. Így történt, hogy az első négy esztendőben amíg mások hadikölcsönbe fektették vagyonukat, én „kulturkölcsön”-re, a szemléltető eszközök beszerzésére közel ötezer jó békebeli aranykoronát fordítottam.

Hivatalos megállapítás szerint „minden szükséges tanszerünk és szertári felszerelésünk meg van, ami a szemléleten és kísérletezésen alapuló oktatás sikerét biztosíthatja.” Könyvtárunk a magán-iskolák szerény viszonyaihoz mért. Tanári könyvtárunk 314, ifjúsági könyvtárunk 345 kötetet tartalmaz. Ez utóbbinak állománya jóval nagyobb volt, de a használat miatt szükségessé vált selejtezés után erősen leapadt.

Az iskola fejlődése és munkája.

Az iskola első benépesítési adatai azt igazolják, hogy a megszervezés valóban megoldásra érett közszükséglet volt. A dolgok természetes rendje szerint jövője községi, majd állami kezelésbe vételt ígért. A remény életerős volt, de sorsát a Gondviselés másképpen akarta.

Fennállása második évében kitört a világháború. A harmadik évben megnyílt a római kath. polg. leányiskola a Kassáról Dombóvárra menekült Szent Orsolya-rend zárdájában.

A krónikás hézagtelen adatfelsorolása miatt tértem ki e két körülményre. E kettőben adom magyarázatát annak, hogy a nevelés és oktatás feladatának sok tiszta örömet adó munkája mellett, miért maradt osztályrészem húsz éven át a fenntartói gondok viselése is?

Négy éven át a hadsereg részére kötöttek leánykáink. Százával küldtük évenként a térdvédőket, csuklómelegítőket, harisnyákat a Hadsegélyező Hivatalba. Gyűjtöttek leányaink fémet, szőrmét, fehérneműt, könyveket, gyógynövényeket és pénzt. Négy éven át gyakran meglátogatták a helybeli kórházak sebesültjeit, hogy szórakoztassák őket énekszámokkal, szavalatokkal s kedveskedjenek nekik cigarettával s a maguktól megvont édességekkel. A háború okozta nehéz megélhetési viszonyok közt kétszeres jelentősége volt az iskola fenntartásának.

Tolna vármegye Köz. Bizottsága 1918. július havában gróf Apponyi Rezső főispánsága alatt elismerő köszönetét nyilvánítja a vármegye területén működő négy magán polgári iskolának, köztük a mienknek is, hogy a rendkívül nehéz viszonyok közt, a polgári községek terhét viselve, önfeláldozó szolgálatot tesznek a köznek.

Válságos teherpróbája volt az iskolának a világháborút követő összeomlás, a spanyoljárvány s a forradalmak ideje.

A forradalmi kormány 1919. május havában sociálizálta az iskolát s egyesítette az utána pár nap múlva szintén sociálizált róm. kath. zárdai polgári leányiskolával.

A kommunizmus bukása után kedvező talajra lelt személyeskedések miatt iskolám egy évig szünetelt, jólehet iskolafenntartói jogomat a vall. és közokt. miniszter úr 211.845/1919. sz. alatt rendeletileg biztosította. – Az épületet a lakáshivatal az állami elemi iskola részére foglalta le. . . .

1927-ben, Dombóvár és a tőszomszédos Újdombóvár községek vezetőinek élén, küldöttség kereste meg a miniszter urat, hogy az iskola állami kezelésbe vétessék. Sajnos, ez a megoldás az állam, de a község anyagi helyzete miatt sem valósult meg. . . .

Nagyjelentőségű esemény volt iskolánk fejlődésében az 1928/29 tanévben megengedett koedukáció. A fiútanulók nagy száma miatt, 1931/32-ben az első osztály párhuzamosítására s a hetedik tanári állás megszervezésére került sor. A jelen tanév elején a vall. és közokt. miniszter úr megengedte, hogy az iskola polgári fiú és leányiskolának neveztessek. . . .

Iskolánkba a 20 esztendő alatt összesen 2052 tanuló iratkozott be. Anyanyelv szerint a következő elosztással: magyar 1924, német 125, horvát 2, olasz 1. Vallás szerint: róm. és gör. kath. 1411, ref. 133, evangélikus 131, izraelita 377.

Az iskolánál működő tanárok száma e két évtized alatt 33. . . .

Tolnamegyei Ujság 1933. december 02. (15. évfolyam 95. szám p. 4. ADT)

Népművelési előadások Dombóvárott.

A dombóvári Iskolánkívüli Népművelési Bizottság vasárnap tartotta igen látogatott megnyitó előadását. Az özv. Balásy Gyuláné által vezényelt állami népiskolai énekkar himnusa után Ferencz Mária ügyesen adott elő egy prologot, majd Vér Vencel a helyi népművelési bizottság elnöke mondott értékes megnyitó beszédet. Deés Ilonka kellemes hangjával cigányzenekiséret mellett igen szépen énekelt két irredenta dalt, majd Huszár Irén hatásosan adta elő Endrődi Sándor megrázó költeményét „A celli bucsu”-t. Erre *Faics Irén polgári iskolai igazgató* nagy tanulmányra, beható kutatásra valló, érdekfeszítő előadásban ismertette Dombóvár multját a török kivonulásáig. . . .

Tolnamegyei Ujság 1934. április 25. (16. évfolyam 32. szám p. 2. ADT)

Névváltoztatások.

. . . Susán Lajos újdombóvári Máv. mozdonyvezető „*Somfalvi*”-ra, Faics Irén a dombóvári Faics-iskola igazgatója, Faics Gizella dombóvári állami tanítónő és Faics Kálmán dombóvári állomásfőnök „*Csekefalvy*”-ra

1937/38. Iskolai értesítők – Koedukációs Magán Polgári Fiú- és Leányiskola, Dombóvár (p. 4-5. ADT)

1935. október havában foglalkozott először a községi képviselőtestület azzal a kérdéssel, mi lesz az iskolával, ha fenntartója nyugdíjba megy?

Megállapította az iskola fennmaradásának szükségességét, de – anyagi eszközök hiányában – nem gondolhatott annak átvételére. Ugyanezen év telén megmozdult a vasutas érdekeltség is. Dr. Rajniss Ferenchez, a kerület országgyűlési képviselőjéhez fordult, hogy tegye meg a kezdeményező lépéseket az iskola államosítására. Dr. Rajniss Ferenc felismerte a vasutas-, iparos- és gazdátársadalomnak a polgári iskolához kapcsolt fontos érdekeit s még 1936. február havában egy részletesen kidolgozott memorandumot nyújtott be ez ügyben a kultuszminisztériumba.

Idelent azonban nem történt semmi megmozdulás az államosítás érdekében mindaddig, amíg Kenézy László, járási főszolgabíró nem vette kezébe a dolgok irányítását. Az ő óhajára hívta egybe 1936. november 18-án Németh Árpád, községi főjegyző azt az értekezletet, amelyen Dombóvár és Újdombóvár vezető emberei s az érdekelt szülők igen nagy számban vettek részt.

Ez az értekezlet foglalt először határozott állást az iskola államosításának terve mellett és Kenézy László főszolgabíró indítványára elhatározta, hogy az ügy támogatására felkéri dr. Thuránszky László főispánt és dr. Rajniss Ferencet, a kerület országgyűlési képviselőjét. Így is történt.

Thuránszky László főispán széles látókörére, mély szociálpolitikai bölcsességére vall, hogy nyomban felmérte, milyen nagyszabású feladat lehet a járás székhelyén működő állami polgári iskolának nemcsak kulturális, hanem szociális szempontból is. Ezért a kérést teljesen magáévá tette és az ő hathatós közbenjárására fogadta 1937. január 27-én Hóman Bálint, akkori kultuszminiszter, az iskola államosítását kérő küldöttséget. A főispán úr élén részt vettek a küldöttségben: Dr. Gebhardt Antal egy. magántanár, járásbíróági elnök, dr. Rajniss Ferenc, Merényi János máv. fűtőházfőnök, Dombóvár és Újdombóvár községek jegyzői s az iskola fenntartója.

Az iskola fennmaradásának az egész járásra kiható nagy jelentőségét a kultuszminiszter előtt dr. Gebhardt Antal ismertette. A meggyőző erejű érvek hatása alatt a miniszter kijelentette, hogy Dombóváron a polgári fiúiskola fennmaradását a leghatározottabban szükségesnek

tartja és reméli, hogy az állam és a két érdekelt község összefogásával sikerül majd a kérdést kedvezően megoldani.

A miniszter úr állásfoglalása után megindult a szervező munka. 1937. november 13-án a miniszter megbízásából dr. Damjanovich Lajos miniszteri tanácsos, a polg. isk. ügyosztály főnöke Dombóvárra érkezett s itt tárgyalta az állami polgári fiúiskola felállításának feltételeiről, módosatairól. Ezen az előzetes tanácskozáson a legmesszebbmenő jóindulattal hártotta el mindama nehézségeket, amelyek – a községek mostoha anyagi körülményei miatt – az állami iskola felállításának útjában álltak. . . .

Ez év tavaszán aztán Dombóvár község az épület vételárához 20.000 pengőt szavazott meg, a dologi kiadásokra évi 1.200 pengőt, Újdombóvár szintén 500 pengőt. Így érkezett el a dolog a legfontosabb döntésig. A dombóvári állami polgári fiúiskola felállításának dologi és személyi tételei bekerültek az állam 1938/39. évi költségvetésébe!

Ezzel tető alá jutott a járás területén működő egyetlen polgári fiúiskola sorsa. . . .

A kettős határkő nekem utolsó is egyúttal. Negyven éves nevelői, oktató munka után azzal távozom, hogy olyan tartalmassá, gazdaggá, széppé tette életemet munkaköröm, hogy minden küzdelem és vesződség mellett is, ha újra kezdhethném, megint csak a fejlődő emberi lelket alakító, nemesítő munkások közé kérném felvételemet.

Dombóvár, 1938. VI. 19-én.

Csekefalvi Irén igazgató.

Tolnamegyei Ujság 1938. november 23. (20. évfolyam 93. szám p. 2. ADT)

Főispáni hivatalvizsgálatok.

. . . Ezen útja alkalmával a bizottság a járási tiszti orvosok kíséretében megvizsgálta a felsőiregi községházát, a most épült egészségházat és a helybeli elemi iskolákat, Tamásiban a polgári fiú- és leányiskolát, a katolikus és ev. elemi iskolákat, Dombóváron a Dombóvári Vajtermelő Rt. gyárát, a Dőry-féle konzervgyárát, a most államosított (azelőtt Csekefalvy-féle) polgári fiú- és leányiskolát, továbbá a kibővítés előtt álló 22 ágyas újdombóvári járványkórházat. . . .

1938/39. Iskolai értesítők – M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola (p. 3. p. 5. ADT)

A nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr 45.506/1938. V. 2. ü. o. sz. szervezőrendeletével a *Csekefalvi Irén* által fenntartott nyilvános jogú koedukált magán polgári iskolát 1938. július 1-ével államosította. Ezzel a dombóvári „*Faics-féle*” *magánpolgári iskola* homlokzatára felkerült a magyar állami címer s immár ennek fénye mellett óhajtja folytatni az alapító által negyedszázadon át kifejtett küzdelmes s nemzetnevelő munkáját.

. . . . Az állami polgári jellege fiúiskola, azok a leánytanulók azonban, akik tanulmányaikat még a magániskolában kezdték, tanulmányai befejezéséig az állami polgári iskola növendékei maradhatnak. Újabb leánytanulók azonban már fel nem vehetők.

1940. Iskolai értesítők – Katolikus Esterházy Gimnázium, Dombóvár (p. 36. ADT)

. . . Ezúton is hálás köszönetet mondunk *Csekefalvy Irén ny. igazgató* őnagyságának az intézeti kápolna tisztántartásáért, díszítéséért és az egyházi ruhák karbantartásáért, azonkívül a helybeli Szent Orsolya-rendi zárdának, mert jelen tanévben is ingyen adta a kápolna részére a szükséges ostyamennyiséget. Ezúttal fogadja hálás köszönetünket minden nemesszívű adakozó, aki kápolnánk felszerelését szíves ajándékával, illetőleg adományával gazdagította. Deus retribuat!

Tolna Megyei Népújság 1959. április 19. (4. évfolyam 91. szám p. 4. ADT)

. . . a szerkesztő bizottságban a többi között helyet foglalt Gyenis Antal, mint a lap munkástanácsának alelnöke és *Faics Irén*, akinek a többi között jelentős szerepe volt az apácák vezette iskola államosításában is. . . .

Pedagógusok Lapja 1968. szeptember 20. (24. évfolyam 18. szám p. 2. ADT)

1919 EMLÉKEIBŐL

Gondos, széles körű munkával készülnek a Tanácsköztársaság ötvenedik évfordulójának megünneplésére a dombóvári uttörők.

Nyomolvasó tevékenységük révén jutottak el *Faics Irén nyugdíjas pedagogushoz*, aki megőrizte azt az 1917-ben készült iskolai csoportképet, amelyen jól látható tantestületének élén Gyenis Antal igazgató, . . .

Tolna Megyei Népújság 1972. november 03. (22. évfolyam 260. szám p. 8. ADT)

November 2-án kísérték utolsó útjára a dombóvári temetőben, a hosszú szenvedés után, 95 éves korában elhunyt *Csekefalvy Faics Irén nyugalmas pedagógust*. A Tanácsköztársaság idején a Magyar Tanítók Szakszervezete dombóvári csoportjának választott elnöke volt, valamint a Tolna megyei közművelődési tanács intézőbizottságának tagja. . . .

Vasi Szemle 1982. (36. évfolyam 1. szám p. 106. ADT)

. . . Tolnában nem volt még egy olyan helység, amelyben a pedagógus-értelmiségiek az első munkásforradalom helyi eseményeiben számban annyian s olyan kitüntetett

népmegebízásokban vettek volna önzetlenül részt, mint Dombóvárott. A proletár ügyért harcolók közül nyolc pedagógust kell megemlítenünk: Benkó Barnabásét, Bíró Pálét, *Faics Irénét*, Gyenis Antalét, Köllöd Miklósét, Molnár Györgyét, dr. Pável Ágostonét és Szmodics Zoltánét. Közülük is négyen igen jelentős posztokon szolgálták az itteni néphatalmi törekvéseket. . . . dr. Pável Ágoston, a helyi pártszervezet hetilapjának a Dombóvári Proletárnak főszerkesztője és *Faics Irén* újdombóvári munkástanácsstagként pedig a járási munkástanács közoktatásügyi osztályának vezetője volt.

Vasi Szemle 1982. (36. évfolyam 1. szám p. 111. ADT)

. . . a Dombóvári Proletár című hetilap jelenik meg (vasárnaponként). Főszerkesztője: Dr. Pável Ágoston főgimnáziumi tanár, segédszerkesztője – aki egyszersmind a kiadóhivatali feladatokat is ellátja – Bíró Pál főgimn. tanár, a szerkesztőség többi tagja: *Faics Irén polg. isk. tanárnő*, Gyenis Antal el. isk. igazgató (a kat. - munkástanács elnöke) és Szmodics Zoltán főgimn. tanár. . . .

Tolna megye történetének olvasókönyve III. Szekszárd, 1990. (p. 105. ADT)

. . . A bemutatkozás után a Tanács az új elnökséget megerősítette állásában. Soós elnök rövid beszédben rámutatott arra, hogy a proletárdiktatúrát csak a hajlíthatatlan kommunista szellem tudja megvédeni, a tiszta kommunista nem akar és nem fog újtjáról letérni. Utána a Tanács *Faics Irén* és Abelovszky József elvtársakkal egészítette ki magát.

Tolna megye történetének olvasókönyve III. Szekszárd, 1990. (p. 162. ADT)

1919. augusztus 27. A szekszárdi államügyész kimutatása a főispánnak a letartóztatott kommunistákról, politikai foglyokról.

A dombóvári járásbírószáki fogházban:

1. Kovács Lajos	vasutas	Dombóvár	hivatali visszaélés
2. Neufeld Sándor	kereskedő	Dombóvár	hivatali visszaélés
3. Hermes József	ny. vasutas	Dombóvár	hivatali visszaélés
4. Braun Ármin	tkptári könyvelő	Dombóvár	hivatali visszaélés
5. Göllöd András	tanító	Dombóvár	hivatali visszaélés
6. <i>Faics Irén</i>	<i>p. isk. igazgató</i>	Dombóvár	hivatali visszaélés
7. Pável Ágoston	főgimn. tanár	Dombóvár	hivatali visszaélés
8. Vörös Mihály	gazd. cseléd	Nosztány pusztá	hivatali visszaélés

9. Horváth Imre	gazd. cseléd	Nosztány pusztá	hivatali visszaélés
10. Bondi Ilona	könyvelő	Dombóvár	hivatali visszaélés
11. Auguszt Sándor	vádbiztos	Dombóvár	hivatali visszaélés

Tolna megye történetének olvasókönyve III. Szekszárd, 1990. (p. 182. ADT)

. . . A gyanúba fogott tanítók egy része ma is vizsgálati fogságban van, ezek fel vannak függesztve, a le nem tartóztatott s vétkeesség gyanújában levő tanítók ellen a fegyelmi eljárás megindult. A tanítás 1919. szeptember 15-én mindenütt kezdetét vette. Szünetel a *dombóvári Faics Irén-féle magán polgári leányiskola*, a *lengyeli magán óvoda* és a *dunaföldvári ág. hitv. ev el. iskola*.

Faics Irén: Adatok Dombóvár történetéhez.

Faics Irén hosszas tanulmányozás és kutatás után összegyűjtött anyaga Dombóvár történetéről, amelyet előadás formájában 1907. április 7-én mutatott be először a dombóvári Szabad Lyceumban. Előadása nagy sikert aratott és később többször megismételte. Az előadás anyaga jelent meg 1910-ben a Dombóvár és Vidéke című hetilapban hét folytatásban.

Megjelent a *Dombóvár és Vidéke* következő számaiban:

- I. 1910. november 13. (1. évfolyam 46. szám pp. 2-4.)
- II. 1910. november 20. (1. évfolyam 47. szám pp. 2-3.)
- III. 1910. november 27. (1. évfolyam 48. szám pp. 2-3.)
- IV. 1910. december 04. (1. évfolyam 49. szám pp. 2-4.)
- V. 1910. december 11. (1. évfolyam 50. szám pp. 2-4.)
- VI. 1910. december 18. (1. évfolyam 51. szám pp. 2-3.)
- VII. 1910. december 25. (1. évfolyam 52. szám pp. 2-4.)

Az írás a megjelenés szerint, eredeti formájában lett leírva.

I.

A legkisebb paránynak épen úgy meg van a maga történet, mint a mindenség nagy egészének, melynek a parány szerves, elválhatatlan része.

De valamint a tömegből csak a kiválók szerepléséről van a kortársaknak, néha az utódoknak is tudomása; úgy marad a történetírók legfigyelmesebb munkája mellett is az ismeretlenség homályában sok-sok ezer helység története.

Ezek közé tartozik Dombóvár is.

Kedvező földrajzi fekvésénél fogva az ősidőktől emberlakta hely volt. Szereplése az első, ősi megtelepedésekkel kezdődik. A Krisztus-előtti időkből kétezer éves múltja van; hazánk ezeréves történetének minden fontosabb mozzanatában részes – és mégis egy maroknyi csupán, amit történelme tarlóján össze-szedegethettem.

Évtizedekre terjedő munkásság feladata marad Dombóvár múltjának homályait a tudomány fényével teljesen eloszlatni. Én csupán a műkedvelő lelkesedésével s alig néhány évre terjedő kutatás eredményével gyűjthetok egy kis mécsvilágot abba a vaksötétbe, mely eddig Dombóvár történetére nehezedett.

Mindeddig csupán egy név; Dombó Pál neve volt ismert előttünk a romok és az ezekkel szoros kapcsolatban levő Dombóvár múltjából.

Tudtuk, hogy a romok a Dombó v. Dombay család egykori várának a töredékei.

Képzeletünknek gazdag táplálékot, de tudásunknak vajmi keveset nyújtó két fogalom.

Képzelő erőm már évekkel ezelőtt benépesítette egy rég letűnt világ szerelmes alakjaival a romokat, minők Dombay Mihály, Dombay Piroska, Verbőczy Lehel s a többiek valának, s csak azután, hogy képzeletem e kedves alakjai nagyon a lelkemhez nőttek, kezdtem kutatni a bíráló ész tudásvágyával a feleletet: ki volt tulajdonképen e család? Mikor, hol szerepelt? Milyen volt, mikor épült, mikor pusztult el a vár és hogyan kapcsolódik sorsa városunk történetéhez.

Kutatásaimat a plébánia értékes levéltárában kezdtem, ahol Hegedüs Lajos volt dombóvári plébánosnak, 1818-1850-ig rendszeres napló formájában vezetett kéziratgyűjteménye szolgáltatta a nem csupán érdekes, hanem egyuttal megbízható adatokat is.

Hálátlanság volna tőlem Hegedüs érdemeit elhallgatni, mert ő volt az igazán első érdeklődő, aki városunk múltja után kutatott és azt tudományos készséggel és lelkiismeretességgel iparkodott megvilágítani.

Kézirat első lapján megemlíti hogy mindazt, amit Dombóvárra vonatkozólag följegyez: „szedegettem a történetírók könyveiből, a püspöki törvényes látogatások s elődeim hátrahagyott irataiból, a tiszti levéltárban talált régi irományokból.”

Természetes, hogy Hegedüs krónikája csak kiinduló pontként szolgál a munkásságomban. A rendelkezésemre álló anyagi eszközök korlátain belül kerestem, kutattam egyebütt is. Így Simontsits alispán úr szívességéből átböngésztem a vármegyei levéltár sárgult iratcsomóit, hatalmas indexeit; nem kerülte el figyelmemet a széles alapon fejlődő történet-írás egyetlen idevágó munkája sem: s ha bő eredmény nem is, legalább egy-egy nyom ezen az ősi ugaron mégis jutalmazta fáradságomat.

Tehát nem hézagtalan, befejezett egészet, hanem csak vázlatot nyújtok városunk történetéből, melyet kiegészíteni a jövő feladata marad.

A praehistoricus korszak homályába a régészet gyújt világosságot s lakóhelyünk múltjának ezen történelemelőtti időből való adatait a dicső emlékű s nagytudományú Wosinszky nyomán állítottam össze.

A legősibb nyomok szerint 2000 esztendővel a honfoglalás előtt történt vármegyénkben, s szűkebb értelemben lakóhelyünkön is a letelepülés a Mecsek aljáról.

A Kapos ezidőben szabadon hömpölygette hullámain a mai, nevét viselő völgyben. Kisebb, nagyobb bozót, szigetek hatalmas nádasok vették körül az élővíz mélyebb fővonalát, mely később tutajokat, apró tömlőket, majd fürge kereskedő hajókat hordott hátán.

A nádasokon túl az írtatlan őserdő terjeszkedett, mely bevárta a századok multán megjelenő római katonák fejszecsapásait és a kereszténységet hirdető bencések munkás kezét.

Wosinszky nagyon valószínűnek tartja, hogy az újabb kőkorszakban a Kapos bozótszigetei, különösen pedig a mai zsidó-temető mellett levő Leányvár szolgáltak őskori telepekül.

Ha a neolitik korszakról csak a valószínűség jellegével állítjuk az ember itt lakását, egy későbbi, az u. n. bronzkorról ezt a teljes bizonyosság erejével hirdetik az itt talált leletek; a régészet

okmányai. A mai Szigeterdő, a Leányvár, továbbá az a domb, ahol ma az 55. sz. vasúti őrház áll, a bronzkorbeli ember tanyája volt.

A régészetben „terra mare” lakásoknak nevezett cölöpépítmények voltak itt, melyeket sekély vízű tavak és mocsarak fölé emeltek.

Herodotosz, a Krisztus előtti V. században élt görög történettudós érdekesen írja le a cölöpökön lakók életmódját. „Van mindenkinek egy kunyhója az állványon, melyben lakik. Innét egy jól beillesztett csapda-ajtó vezet le a tóba. A gyermekeket kötelekkel kötik az egyik lábhoz, hogy a tóba ne essenek. Lovakat és igás állataikat hallal etetik. Annyi van abból, hogy midőn kinyitják a csapdaajtót s kötélén kosarat eresztenek a tóba, rövid idő múlva halakkal telve huzzák azt fel.”

A terra-mare lakásokból kihordott konyha-hulladék, edénytöredék, hamu, idők folyamán feltöltötte a mocsaras, vízenyős talajt s így keletkeztek helyükön a ma látható hullámosan rétegezett halmok.

A bronzkorból egy 22 cm hosszú kétélű tőr, egy bronzkard, keményre égett sártapaszok s edénytöredékek kerültek napfényre lakóhelyünkről.

A kudurának újabb fokát jelenti a vas feldolgozása. A vas korszakot a Krisztus előtti V. századtól számítjuk s ennek keretébe tartozik a kelták, rómaiak uralma; továbbá a népvándorlás, melynek záró-hullámaiként jelennek meg e területen a hazát kereső magyarok.

A keltáknak megyénk területén való időzését számos emlék bizonyítja. A Kaposon sűrűn úsztak apró evezős hajóik, s szinte hihetetlen, hogy mily távoli népekkel voltak üzleti összeköttetésben. Például 1884-ben Kurdon bronz-csőbröket találtak a Kapos iszapjában, s ezek a vedrek egy ott elsüllyedt kelta hajóról kerültek oda; készítési helyük pedig Felsőolaszország Etruzia nevű tartománya volt. Dombóvárott is került elő több kelta pénz a Kapos bozótjából.

Dombóvár a római uralom alatt Valeria tartományához tartozott. A római sasok megjelenése itt is, mint mindenütt, nemcsak győzelmet jelentett, hanem a civilizáció emelését is. Az itt lakó kelták nemcsak névleg változnak át pannonokká, miként őket nevezik, hanem nyelvükben, szokásaikban, erkölcsükben is teljesen rómaiakká lesznek. Nem hiába keressük földrajzi fekvésében városunk nagy jövőjét: A római uralom alatt is Antonius Iteneráriumban, a főutvonalakról szóló jegyzőkönyvben találjuk megemlítve Dombóvárt.

E könyvben a mai Péctől, akkor Sopianaetól, 25 mille passusnyira Ponte-Sociorum van megjelölve. Salamon Ferencz magyarázata szerint nem más, mint Dombóvár.

Dr. Kenner Ferencz, német tudós „Noricum und Pannonia” c. munkájában szintén megjelöl egy – Sopianaetol 25 mille passus-nyira eső állomást, s bár ezt nem Ponte Sociorumnak, hanem Mensvetinának nevezi, mégis mindkettőt ugyanegynek tartja s Dombóvárra teszi helyüket.

Ponte Sociorum vagy Mensvetina meg van a Wosinszky által készített térképen is, a bizonyosan még meg nem állapított, de a leletek gazdagsága miatt igen valószínűnek tartott utvonal mentén.

Amint most Dombóvárnál ágazik el a vasút Budapest, Pécs és Győr felé: úgy találkoztak Ponte Sociorumnál az Aquincum, Arrabo és Sopianae felé vivő utak.

A Pécsről Budára vezető utvonal mentén Dombóvár volt az első állomás, olyan „szállóhely”, minőket utazó tisztviselői, katonái számára maga az állam tartott fenn. Magán emberek számára pedig szintén voltak az ilyen szállóhelyek közelében vendéglők.

A szállóhelyek a közönséget élelemmel, lovakkal, teherhordó öszvérekkel látták el.

Ha meggondoljuk, hogy az utazás a rómaiaknál nemcsak sport, hanem a kormányzás, a kereskedelem életlűktetése; akkor fogalmat alkothatunk az ilyen szállóhelyek mozgalmas életéről.

Lakóhelyünkön talált római pénzek: Vespasiunus, Traianus, Antonius Pius, Gordianus, Constantinus és Valerianus idejéből valók.

Felszínre került továbbá egy ritka művű arany fűlbevaló, egy nagy ezüst gyűrű, egy szép művű bronz tál és 1 ezüst edényfűl vagy ajtókopogtató, mind római emlék.

Róma világuralmát a népvándorlás semmisíti meg. Egész Európa századokon át roppant csatatér, hol a civilizáció és a barbarizmus vívja élet-halál harcát.

A népvándorlás egyik fő országutja hazánkon át vezetett s itt, egymást elsőpró rajokban, váltják fel egymást a hunok, góthok, gepidák, alánok, avarok, longobardok, frankok és végül a magyarok.

Ebben a zivataros korban Ponte Sociorum vagy nevezzük Dombóvárnak, szintén emberlakta hely volt.

A római coloniák, ha barbár népfajok foglalták is el őket, nem szűntek meg továbbra is védelmet nyújtani az embernek.

Igen érdekes s tudományos szempontból az a szíjra való ezüst csat, melyet a pécsi vasúti vonal építésénél Dombóváránál találtak. Ez egy népvándorláskori emlék s növeli az érdekességét a rajta látható őskeresztény Krisztus-monogramm. Kereszt, melynek alsó szára P alakot mutat. Tehát az e korban itt lakók már nem volt ismeretlen a kereszténység.

Ilyen őskeresztény emléket megyénkben még csak egy helyen: Závodon találtak.

A honfoglalási idő első századaiból lakóhelyünket tüzetesebben érintő adatokat, sajnos nem sikerült még eddig felkutatnom.

Lehet, hogy Ete vezér szállásához tartozott, lehet hogy a kereszténységgel szembeszálló hatalmas Koppáné volt. Ez utóbbi hypothesis szerint adófizetője volt Koppán bukása után a panonhalmi apátságnak, mert szt. István Somogyság minden tizedét nekik adományozta.

Egy Árpádkori okirat a 13. sz. elejéről a Kapos-Sió és a Balaton közén Zakach (Szakcs, tán a mai Szakcs) vármegyét említi. Nincs kizárva, hogy Dombóvár is e megyébe tartozott. Egyébként a megye szerinti hozzátartozás megállapítása egy külön tanulmányt igényel. Például II. Endre és IV. Béla idejében, tehát a 13. században Somogy, Zala és Baranya Szlavóniához tartozott, Dombóvár pedig hol Somogyhoz, hol Tolnához, hol Baranyához számíthatott lévén éppen az ingadozó határok találkozási pontján. Egyházmegyeileg első időtől fogva Pécshez tartozott, mert szent István a pécsi püspökség nyugati határát a Lába és az Almás patakkal jelölte meg, Dombóvár pedig e területen belül esik.

Ha egyenlőre homályban marad is lakóhelyünk története az Árpádok és az Anjouk korában annyit bizonyosra vehetünk, hogy szorosan kapcsolódik sorsa valamely család történetéhez.

A régi Magyarország társadalmi szervezete hozta magával e viszonyt. Tudnunk kell, hogy a nemesi kiváltságok e korában csupa nemes ember bírhatott földet. A földbirtok pedig 1851-től kezdve a nemesi család fiu-ágának kihalásáig ugyanannak a családnak birtokán maradt, mert az ősiség törvénye eltiltotta a nemesi birtokok eladását. A jobbágyok földet nem bírhattak, ők csupán művelték azt s teljesen földesuraik hatalma alatt állottak.

A teljesen független nemesek és a jogtalan jobbágyok között foglaltak helyet az ipart űző és kereskedelemmel foglalkozó városi polgárok, kik jobbadán idegen származásuak.

Lakóhelyünk nem szerepelt a városok között, tehát feltétlenül valamely híresebb család birtokához tartozott s lakócai e család jobbágyai voltak.

Kutatásaim nyomán több hiteles adatot találtam annak bizonyítására, hogy lakóhelyünk a 15. században s a 16. század elején a Dombó v. Dombay család birtokához tartozott. Dr. Csánki Dezső Magyarország politikai földrajzában (398. l.) megemlíti, hogy a Dombó (vagy az oklevelekben legtöbbször de Dombó-Dombay családnak) birtokai Tolna megye északnyugati sarkában fekvő Nyéktől egészen Dombó váráig terjedtek, a falvaknak kétségkívül megfelelő, bár oklevelek hiányában, előttünk ismeretlen számával.

Ugyancsak Csánki említi meg, hogy Nyéken a Dombó családnak erőssége vára volt. A Tudományos gyűjtemény 1824. évfolyamának 10. kötetében olvashatjuk, hogy 1760-ban Felső-Nyéken a kolostori templom sírboltjában egy kőkoporsót találtak ezen felírással: „Dombó Pál teste vagyon itt, ki azon tartománynak, melyet a Balatonból kifolyó Sió és Kapos vizei körülfolynak, volt örökös ura.”

A Dombó család férfi tagjai fontos szerepet visznek országos dolgokban s rokonságban vannak a nemzet legelső családjával.

Dombó Miklós 1458-ban Somogymegye alispánja, 1462-ben pedig Dalmát és Horvátország bánja volt.

Legtöbbször Dombó Pál nevét találtam feljegyezve a család tagjai közül.

Igy Timon Sámuel, a jeles 15. századbeli történetíró, mikor leírja a Mátyás koronázásán jelen volt főurakat, kiemeli Dombó Pált, akkor királyi főlovász mestert, kinek fényes megjelenése emelte az ünnepély pompáját.

Ugyanez a Dombó Pál és rokona Miklós 1505-ben Tolna megye követeiként vannak jelen a híres rákosi országgyűlésen.

Dombó Pál nagy kort ért el. Láttá Mátyás dicsőségét, megérte a királyi hatalom és az ország süllyedését a Jagellok alatt. Részt vett a nemességnek jogaiért folytatott harcában és tagja volt az 1495-ben felállított nyolcas törvényszéknek. Mint kiváló jogtudós a „tízek egyike” akik a geniális Verbőczy István által összegyűjtött nemesi kiváltságokat tartalmazó törvénykönyvet a Tripartiumot bírálják.

A megbírálás inkább formáság, hisz alig jutott több idő arra néhány napnál, de akik nevüket aláírták arra voltak hivatva, hogy a maguk jogász tekintélyével emeljék a könyv értékét.

A Tripartium megerősítési napja 1514. nov. 19. tehát Dombó Pál akkor még élt.

A család egy másik tagjáról: Jánosról, aki a nemzeti királyság eszméjének harcosa és így Szapolyai híve, tudjuk, hogy 1526-ban Tolna Megye főispánja volt.

Dombó János feleségül bírta Verbőczy István leányát: Erzsébetet, aki anyai ágon a Laczkfyak leszármazottja volt. Azoké a Laczkfyaké, akik Debregetz várát bírták- (Szándékosan írom Debregetznek mert egy 1532-ben kelt Nádas Tamáshoz írt levélben így használja azt maga Verbőczy István; tehát a népies Döbrögecz névnek történelmi múltja van.) Fiu ágon Dombay Jánosban kihal a Dombó családnak ez az ága. (Nagy Iván: Magyarország családai III. kötet.)

Dombó János és Verbőczy Erzsébet házasságából csak egy leány marad: Anna, akit Henyey vagy Henney Miklós vett feleségül.

Ugy a Pallas Lexicon, valamint Nagy Iván tévesen állítják a Dombó családról, hogy leányágon a Lórántfyak, Rákócziak és Aspremontok is származtak tőlük.

Merészen hangzó állításomat a Lórántfyak családfájának alapos áttanulmányozása világosan igazolja.

III.

A közel másfél századig tartó török uralom alatt lakóhelyünknek is zaklatott, viszontagságos sorsa volt. Mielőtt azonban ennek ismertetésébe fognék, megkísérlem képzeletünk elé állítani magát a várat, s a védelme alatt meghúzódó régi várost. A régi történetírók, valamint az oklevelek egybehangzóan a fontosabb várak közé sorolják Dombó várát. Fontossá tette pedig fekvése, mert hisz nem csak a Kapos völgyének oltalmazására, hanem az itt található utak védelmére is épült.

Hegedüs felemlíti, hogy magának Dombó várának védelmére épült tőle nyugatra Dáró (v. Daru-vár) délre Egervár, délkeletnek Földvár és keletnek Hársvár.

Fessler a jeles történetíró „Gescbichte Ungarns” c. művének 6. kötetében (648. l.) ezeket írja: „Magyarország nyugati részében elvesztek, s török kézre jutottak a legfontosabb várak és erősségek, mint Dombó, Kapos és Sziget anélkül, hogy I. Ferdinánd Magyarország királya segítségükre sietett volna. E várak megtartásával mégis csak jobban törődhetett volna a király.”

Sajnos, hogy eddig még nem akadtam olyan feljegyzésre, mely a várat a Dombó család virágkorából ismertette volna. Csupán egy 1692. január havában kelt, jelenleg a kismartoni hercegi levéltárban levő okirat tartalmaz némi tájékoztató leírást az akkor már tető nélkül álló várról. Ennek az okiratnak szerzője Kelcz Mihály, királyi számvevő, aki az említett esztendőben Eszterházy Pál herceg, az akkori nádor, megbízásából személyes tapasztalatai alapján pontos leírást készített a Dombói jószágokról. A Dombó család kihalása s a török kiűzése után ugyanis Eszterházy Pál herceg kérte és nyerte el királyi adományként a Dombó család birtokait és ebből alakultak idővel a dombóvári, kaposvári, ozorai és szentlőrinci uradalmak. A vár – Kelcz szavai szerint – erősebb és szebb helyben van Kanizsánál, a derék bozótnak közepén.

Az épület négyszögletes és bejárata a nyugati oldalon volt. A vár előtt az árkon keresztül híd vezetett a várba, s a vár piacára három kapun jutott az ember. A nyugati oldalon épült torony volt a legmagasabb és legerősebb. E torony alatt börtönök; a kapuknál hírmondó mozsarak. Az épület északnyugati szögletében szintén egy torony emelkedett s ettől északra valamint a szemben levő déli oldalon az épület három emeletbe tagolódott. Az északi oldalon a második és harmadik emeleten a kisebb lakószobákon kívül négy-négy nagy termet említett a leírás; alul a földszinten erős bolthajtások voltak és az egész fal hosszában kitűnő pincék.

A déli oldalon egymás alatt két pince húzódott; az egyik az épület feléig, a másik a végéig ért. Gabonának, bornak, lőporoknak volt elég biztos helye.

Az épület keleti oldalán nem voltak lakószobák, hanem egy hatalmas folyosó húzódott ennek az erős falnak a tetején – „faragott kőgerendákra épített széles körfolyosó” – mint a leírás említi. A „kőgerendák” alatt Kelcz oszlopokat is érthetett, s a körfolyosó szintén nagyon primitív megjelölése az anyagnak. Lehetett az márványból is, hisz a mód meg volt hozzá, s hogy a várépítő és fenntartó családban jó-ízlésű tagok is voltak, bizonyítja a leírás további része, mely szerint: valamennyi grádics vagyon az déli oldalon, az mind faragott kőből vagyon s a grádicsok tartalékja mind faragott kő az egész várban kiváltképen a szegleteken fel is faragott kő vagyon a falakba. Az ajtólabák is mind cifrán faragott kőből vannak. Ez a cifra jelző kétségtelenül a mindennapitól eltérő, szebb külső megjelölésére van.

Az ablakokon vasrostélyok voltak ezekből néhány még a 17. század végén is megvolt.

A vár keleti oldalán szintén említ egy tornyot a leírás, így tehát mindössze három tornya volt.

A vár körül a Kapos mocsarai, kiöntései terjedtek s a régi város nem a mostani helyén, hanem a vártól délkeletre terült el, a lapálynak kissé emelkedettebb részén.

Hiteles írásbeli feljegyzésre, avagy helyrajzra a régi várost illetőleg még nem akadtam, de Hegedüs mérnökök által végzett ásatásokra és a szóbeli hagyományra hivatkozik, hogy a régi város lent a lapályon volt s csak a török kiűzetése után építkeztek fel a dombra.

Apáról fiura, ősökről unokákra maradó szóhagyománynak kiváló megőrzője volt Király György, aki 104 esztendősen korán halt meg 1759-ben, tehát akinek gyerekkora visszanyúl a török hódoltság napjaiba.

Erre a nagy kort megért Király Györgyre többször hivatkozik Hegedüs s az egykori város helyét szóról szóra így jelöli meg: „Dombó vára mellett a gátról (?) oda nézve bal felül, mely most is emeltebb, volt a város. mellette jobb felül folyt a Kapos vize oly keskeny árokban, hogy könnyen át lehetett ugrani. Lakóai magyarok voltak. A vár mellett templom, plébánia lak, így erősíti ezt Koller nagyprépost. „De Episcopa Quinque Ecclesiensi” c. könyvében hol a pápai adórul írván (évszám hiányzik) említi a dombóvári plébánost is, mint pápai adófizetőt.

Ha ez a helymegjelölés kissé homályos is, annyit bizonyosra vehetünk, hogy a város nem a védtelen dombon, hanem a vártól védett lapályokon épült.

Az egykori város temetője a baranyai szőlőhegyek felé volt, hol a sirdombok 1790 táján még jól kivehetőek voltak és egy keresztje is emelkedett ott, de ma már elpusztult.

A régi városról Kelcz is megemlékezik. Azt írja, hogy a városnak két hídja van három sorompóval. Az egyik híd délre, a másik napkeletre szolgál. A városnál és várnál vámot szedtek s azt a „hites porkoláb” tartozott a tiszttartó urnak elszámolni.

Dombó várát s a várost Verbőczy Imre védelmezte a török ellen s Buda elfoglalása után harmadévre, 1543-ban Dombóvár is török kézre jutott.

IV.

A török hódoltság viharos másfél százada alatt Dombóvár a koppányi szandzsákhoz tartozott. Szandzsák szó szerint zászlót jelent, de alatta egy nagyobb területet kell értenünk, mely járásokra, bírói kerületekre u. n. nahiákra volt felosztva. A koppányi szandzsákhoz tartozó nahiék, amint azt 1576. július 7.-én „a szegény Ahmed bin Ali koppányi kádi, kinek legyen bocsánat Istentől” feljegyezte, a következők: Dombó, Karád, Kőrös és Marcal.

Tudnunk kell, hogy a török az elfoglalt területet felosztotta kisebb, nagyobb részekre s a hadi erények jutalmazásául kiválóbb vitézeinek hűbérül adta. Az ilyen hűbér birtokot kilidzsinek, kardnak nevezték, tulajdonosát szpáhinak vagy népiesen iszpahájnak hívták. Ha a birtok nagyobb volt, akkor tulajdonosát timárnak vagy ziametnek címezték.

A dombói nahié a jobb, az értékesebb hűbértokokhoz tartozott, mert a „Török kincstári defterek” (adókönyvek) nemcsak egyszerű szpáhinak, hanem timár szpáhinak említik Sabán bin Mahmudot, aki 1564-től 1570-ig bírta a dombói náhiét és itt Dombóvárott lakott a várban.

Ez a Sabán bin Mahmud az egyetlen szpáhi, akinek nevét lakóhelyünk egykori zsarnokai közül eddig feljegyezve találtam. A várban lakó őrség száma változik; így 1565 és 1566-ban a deftendár kimutatása szerint nálunk az őrség száma 74, Döbröközön 16, Tomasini várban (valószínűleg Tamási, mert a török defterdár nem sokat törődött a nevek helyesírásával) 20, Ozorán 40, Kaposvárott 211.

A dombói nahiéhez számos község tartozott. Így hiteles feljegyzések szerint (Török kincstári defterek) 1576-ban a dombóvári szpáhi az alább felsorolt községek adóját élvezte: Pula (10 ház), Ábrán (8), Felső Inám (3), Lepovárdá (valószínűleg Leperd) (9), Szakcs (24), Bak (5), Perona (14), Pogán (9), Nusztán (Nosztány) (13), Fencser (15), Inoka (8), Dalmand (15), Tál (10), Konda (25), Szabadi (8), Attala (5), Kisfalva (3), Somogy (12), Ság (14), Seben (13), Szabás (10), Lapács (Lápafő) (10), Marosda (12), Diósláp (13), Igal város (30), Mozdós (17), Berki (3), Borjád (4), Bács (6), Rák (10), Batrocs (Bátorvecse) (6). A nevek után írt számok az illető községben ugyanezen évben adózás alá eső házak számát jelölik. Némi fogalmat szerezhetünk magunknak az iszpaháj jövedelméről, ha elgondoljuk, hogy minden ház fizetett neki évenként kétszer, szent György és szent Mihály napján, 1-1 frtot. Abban az időben mikor 1 mázsa búza 1 K. 20 fillér, 1 q árpa 60 f. s a legnagyobb napszám, kocsi fuvarral együtt 8 akcse, azaz 32 fillér volt.

A dombóvári iszpaháj kapott minden háztól 1 oka⁽¹⁾ vaját, minden gazdaasszonytól 3 ulnas⁽²⁾ vásznat. Dézsmát szedett a gabonából, borból, sertések, juhok után, sőt még a méhektől is, vagy megválthatták azt pénzben.

(⁽¹⁾ Oka vagy okka régebbi török folyadék mérték, pontosan 1 liter 28 centiliter, ⁽²⁾ ulnas – hosszmérték, megfelel körülbelül a régi rőfnek.)

Azonkívül a község „in toto” fizetett évenként 3 frt adót a török császárnak, tekintet nélkül arra, vajon kevesbedett-e vagy növekedett a telkek száma. Ugyancsak a császárnak küldtenek 1 kila lisztet. (kila – súlymérték, nem tévesztendő össze a mai kilóval, 1 kila búza értéke akkor 120 dénár, mai pénzben 14 K. 40 f.)

Jövedelmi források voltak az iszpaháj számára: kapu pénz (minden olyan telek után, melynek kapuján egy szénás szekér befért, adót szedett) füstpénz a kémények után, a távollévők, szökevények vagyona, átkelés, kis és nagy vásári vámok; ha valaki meghalt, hátrahagyott vagyonának egy bizonyos százaléka a kádit illette s a szpáhi is részt követelt belőle. Volt menyasszony adó is; sőt ha verekedés volt a faluban, az egész falut pénzbírsággal sújtotta a basa.

Az adózás legsúlyosabb neme volt a várművezés s a fuvarozás. A törvény 52 napi robotot engedett meg egy évben, de ha a török táborba szállt ahány fuvarra csak szüksége volt, kizsaratolta a néptől. Megtörtént, hogy a földműves lovával, szekérével hónapokig távol

maradt, sőt még szerencse, ha e nehéz „várművezésből” épkézláb haza került. Bármiféle munkásra volt a töröknek szüksége, berendelte robotra a falu népét s azokkal végeztette.

A gazda a saját telkét legtöbbször nem is ért rá megművelni a hosszas és gyakori robot miatt, kénytelen volt szolgát vagy szolgákat fogadni, de ez újabb pénzbe került, mert „szolga-levelet” kellett a szpáhitól váltania, a szolgálta után külön adót fizetni, különben szolgáját, mint rabszolgát, a török eladta.

E sokféle teher csaknem mindenéből kifosztotta a lakosságot. Ha valamely község fizetni nem tudott, (mindenki felelős volt az egész falu adójáért) akkor a pasa „kolduló rabokat” küldött a község nyakára, akik aztán ott élőködtek a község nyakán s raboltak, loptak, amit csak lehetett. A török nem elégedett meg a természetményekben s munkában lerótt adózással, hanem vér-adót is szedett. Gyermekeket s felnőtteket rabolt; az előbbiekből janicsárokat nevelt, a felnőtteket pedig részben rabszolgának adta el, részben pedig megfelelő váltságdíj fejében szabadon bocsátotta. A kanizsai basa 1627-ben például 5000 embert vitt el. (Hadtörténeti közlemények 1895.)

A dúlások, harcok fő célja a zsákmány vala, a zsákmány között pedig legfőbb volt az élő ember.

A behódolt területekről egyre-másra elszöktek a lakosok, így érthető aztán, hogy a defterek kimutatása szerint Dombóvár 1567-ben 15 ház van még, 1571-ben egy se, 1580-ban azonban van már 4.

A falvak, városok néptelenekké váltak, egykor virágzó helységek elpusztultak.

Így Koller feljegyzése szerint a mai Tüske pusztá helyén a török hódoltság előtt népes község volt. A túskei plebánia a regölyi főesperességhez tartozott s temploma 2000 embert könnyen befogadott. Tüske a hódoltság alatt pusztult el.

Toussaint építőmester a múlt század elején a túskei templom alapján levő földet köröskörül levakartatta, felmérte s lerajzolta. 1833-ban az alapköveknek egy részét felszedték és a pusztában felállított új pálinkafőző épületnél felhasználták.

A ma Mászlony pusztá helyén szintén népes helység volt; templomát Koller szintén felemlíti, s a defterek több adózó házról tesznek említést, Nosztányban 18 adózó ház volt 1576-ban!

Dombóvár a háromfelé adózó községekhez tartozott. Adózott a török császárnak, a magyar királynak s a szpáhinak.

Hegedüs, a hagyományokra támaszkodva említi, hogy itt a várban lakó aga (a janicsárok parancsnoka) jó ívóvíz híjában a szőlőhegyről ólomcsövekkel vezettette a várba a vizet. E forrásról Hegedüs azt írja, hogy mintegy 200 lépésnyire a föld színén folyik s azután eltűnik. Valószínűleg azonos a mai szent Anna forrással. Midőn a Kapost szabályozni kezdték a múlt század elején, találtak egypár ólomcsövet a forrás irányában, tehát e lelet a hagyományt megerősíteni látszik.

A hódoltság vége felé a török rablásai annyira kifosztották a vidéket, hogy a dombói nahié már csak 11 községből áll, miként azt a koppányi szandzsák hűbér könyve 1631 évről feltünteti. Most már csak Szabadi (12 ház), Mozdosi (Mozsdós) (10), Korcsa (9), Sola (6), Kincsed (6), Gele (4), Szabon (Szakcs) (4), Leporda (Leperd) (4), Tahi (4), Batrocs (3) és Kurd (2) tartoznak hozzá.

A szpáhik nem vallották be ugyan pontosan a szedett adók mennyiségét, mindig többet szedtek be a népen, mint amennyit kimutattak úgy, hogyha valamely birtokról 10.000 oszpora (50 oszpora = 1 régi magyar forinttal) jövedelmet jegyzett be a deftendár, biztos, hogy az 30, sőt 40 ezer oszporát is jövedelmezett.

Mindenütt és mindenben a pusztulás, a romlás képével találkozik szemünk, bárhová tekintünk a hódoltság területén. Fogyott, pusztult a magyarság, valósággal megtizedelte számában az ozmán. A Dráván tuli megyékből két év alatt 35 ezer embert vitt el a török. Az 1692. évben Tolna, Somogy és Baranya vármegyékben Pécs városát is hozzászámítva 3221 lakóst talált az akkori népszámlálás. A hódoltság egész ideje alatt sehol a határban nem kondul meg a harang, sőt keresztet az utcára kivinni sem szabad. Ha keresztény ember török tiszttel találkozik félre áll, ha lovon ül, leszáll, de nem köszön neki, mert „gyomrából gyűlöli.”

V.

Meddig tartott, mikor szűnt meg a gyűlölt töröknek uralma a dombói nahiében, mikor sikerült őt kizavarni a dombói várból: ezt egyenlőre csak hozzávetőleg állapíthatom meg.

Hegedüs Lajos, minden forrásra való hivatkozás nélkül, a következőket írja: 1683-ban a dombóvári török kormányzó a körülfekvő helységeket elpusztította és a vár némely keresztények által felgyújtatott. Teteje leégett és többé fel sem építtetett. A basa a magyar lakósokat láncra fűzve hajtatta Stambul felé. A Mecsek erdeiben némelyek megszabadították magukat, vissza szöktek s a nyergesi erdőségben földbe vajt lyukakban húzták meg magukat.

Majd békésebb esztendőik következtek, amikor is visszajöttek régi lakóhelyükre és ott fából építkeztek. A lapályból fel a dombra építettek s vesszőkből font faházakban laktak.

Hegedüs ezen közleményét szóról szóra adom tovább, de minden bírálat nélkül.

A kutforrás elhallgatása magában véve még nem elég indok ugyan, hogy Hegedüs szavaiban kételkedjünk, mert óvatos és pedáns krónikás volt, de a közölt évszám 1683, feltétlenül gondolkozóba ejti a figyelőt.

Miért pusztította volna el a dombói török aga 1683-ban a szomszédos helységeket, mikor éppen ebben az évben az egész ország törökpárti, lévén ez az időszak a német gyűlölés tetőpontja! Tököly hadaival párhuzamosan vonulnak a török hadak a Duna két oldalán s közös céljuk van: Bécs ostroma.

Buda, Eger, Szeged, Pécs stb. az ország erősségei mind a török kezén vannak még, mi oka lehetett volna, hogy éppen a dombóvári aga háborúskodjék s pusztítsa el a neki még mindig adózó falvakat.

Pécs is csak 1686-ban szabadul fel a török igája alól, így nagyon valószínű, hogy Hegedüs tévedett az évszám megjelölésében.

Nincs ugyan kizárva a lehetősége annak, de nagyon valószínűtlen, hogy a Bécs ostromára szervezkedő török az említett évben annyi embert vont volna el az egyes várak őrségéből, hogy a keresztények azok elűzését megkísérelhették volna. És legkevésbé Dombóvár; Pécs, Sziget, Kanizsa s a többi fontos török várak közelében. A hódoltság kezdetén Pécs néhány nappal előbb jutott török kézre, mint Dombóvár.

Hőke Lajos, volt nógrád megyei levéltáros, a Fővárosi lapok 1887. évfolyamában „Dombóvár hajdan és ujabban” cím alatt közölt jegyzeteiben megemlíti, hogy: „Verbőczy Imre dombóvári katonái gyalázatosan megrabolták a török elől menekülő pécsi polgárokat; de néhány nappal utóbb a török őket is kirezzenté várkastélyukból.” A felmentő hadjárat alkalmával pedig a valószínűség a mellett szól, hogy a Buda felől délnek nyomuló diadalmas tábor előbb a dombóvári agával számolt le s úgy került a sor Pécsre.

Mivel pedig a monográfia író, ha műkedvelő is, bizonyosat csak hiteles adatokra hivatkozva mondhat; ezért nem állítom a bizonyosság erejével, hogy Dombó várát is 1686-ban foglalta vissza a kereszténység, de feltétlenül kétségbe vonom Hegedüs állítását, az évszámot illetőleg.

Viszont semmi akadály sincs, hogy el ne higgyük Hegedüs fent közölt egyéb adatait, a magyar lakosok elhurcolásáról és azoknak visszaszökéséről és bujdosásairól. Ez adatokhoz teljesen illik az 1683-ik esztendő; a Bécs alól csatavesztetten elsiető török szerezhette magának kárpótlást Magyarországon, s bizonynal meg is tette.

Amíg a vár épségben volt és védelmet nyújtott a mögötte meghuzódó városnak, világos és okszerű, hogy addig a lakosok a lapályra építkeztek. A vár felégetése után, amit egyébként Kelcz is megemlít – a dombra építkeztek az ide települő új lakosok.

A régi Dombóvár ősi lakosai a hódoltság alatt csaknem teljesen elpusztultak. Azok a lakosok, akiket Kelcz Mihály királyi számvevő 1692-ben névszerint feljegyzett „csak futton vannak itt, mint az ágon ülő madarak. Minden nyomorúság rajtok; országutjában lévén mindenfelől éjjel-nappal a sok szálló német katona, hajdu s mindenféle ember, most pedig a német militia (katonaság) mindenéből kifosztotta, rajta kvártélyoz, úgy, hogy minden gazdának 3-4 németet is kell tartania.”

Azalatt a tizenhat esztendő alatt, amíg a magyar nemzet szakadatlanul küzdött, harcolt a török uralom megszüntetéséért, bizony nehéz és mozgalmas idők jártak el Dombóvár felett is.

Kelcz tanúsága szerint, a töröknek a dombói várból való kiűzése után sok szegény ember folyamodott ide „bátorságnak okáért, mivel erősebb és szebb helyben vagyon Kanizsánál, a

derék bozótnak közepén. Kis házacskákat és gunyhócskákat építettek s a városban magyar alig vagyon 25, a többi mind erős, fegyveres rácság, akik amióta ide készültenek, mind fegyverrel szolgáltak és táboroztanak.”

Íme az érdekes névsor. Bedekovics Kristóf kapitány, „aki bár horvát ember, de amint más becsületes emberek commendálják jó katona és alatta derék vitézek vannak” – Töttősi János zászlótartó, Pulyai János vajda, Kisfaludy Simon, Kovács Istók és Cziriák Mátyás tizedesek.

Lovon szolgálnak: Orczy Szekula, Orczy Farkas, Katona Mihály, Szentmártonyi Radovitza, Kaposi Miksa, Kisfaludi Osztovány, Dombói Miksa, Kis Radovich, Döbröközi Radocza, Szállási Porodán, Szabó Vukman, Gyalán Osztovány, Szállási Sztvikó, Igali Farkas, Kisfaludi Pál, Gyaláni Rózsa, Szigeti Szerdia, Orczy Miloszt, Szekcsői Kis Miska, Tóth Ador, Kurutz Miska, Igali Gyermán, Rostás Jakab, Lajos Gyurka, Ozorai Miska.

Gyalogosan szolgáltak: Egregyi Gergely, Egregyi András, Herka János, Dombói György, Dombján Sebők, Török Istók, Döbröközi Radonya, Döbröközi Osztovány, Kaposi Sztankó, Kovács Száva, Török Máté, Igali Manyola, Koppányi Radovány, Oszolóbi Jankó, Siklósi Miska, Pogány Farkas, Koppány Balázs, Török Tamási, Szállási Gorubsa, Szállási Mitze, Dombói Farkas, Dombói Gyurka, Kondai Radovicza, Borjási Iván, Szarvasi Sztankó, Koppány Száva, Igali Vaszil, Szarvasi Radosz, Tamási Milotz, Gyalán Gyurka, Hidvéghi Gyurka, Igrotta Szvián, Gyaláni Gyurka, Orczi Lubolya, Dombói Osztovány, Mánti Milankó, Szigeti István, Szigeti Milován, Bekes Gyurka, Pulyai Keresztes, Varga Márton, Tóth Máté, Ortzi Tódor, Dombói Miska, Igali Mikola, Koppányi Mária, Borjádi Mikola, Pölöskei Máté, Márinkó Szabó, Pulyai Török Gyurka, Kis Imre, Szili János, Dombói Novák, Fekete Radio, Koppány Ilia, Hosszú Lubolya, Dedai Bocskó, Kis Radio, Hossziszó Milotza, Hosszi Farkas, Matusek Tamás. Az elősorolt lakosok fegyverrel szolgáltak, de rajtuk kívül említ még nyolc olyan lakost is az összeírás, akik nem voltak fegyveresek és a belső városban laktak.

Ezek: Orczi Mitzióvi, Szállási Trumó, Fehér Martzin, Dombói Marián, Szállási István, Tóth Miska, Orczi Trumo, Szigeti István, Bosóky Péter, harmincados.

Ha a névsort végig olvassuk, két dolog köti le figyelmünket: a rácز keresztnevekhez tett magyar vezetéknevek és ez utóbbiaknak a közelben levő helységnevekkel való azonossága. Pl. Dombói, Koppányi, Pulyai, Töttősi, Szigeti, Szarvasi, Tamási, Igali, Siklósi, Döbröközi stb.

Ha azután azon feljegyzésére gondolunk, hogy „sok szegény ember folyamodott ide bátorságnak okáért” továbbá arra, hogy a nép ma is szívesen toldja meg az idegenből letelepülő nevét volt lakóhelyük nevével: nagyon valószínűvé lesz ama feltevésünk, hogy Dombóvárnak összeírt lakói távolról és közlelől egybe menekült ráczok és magyarok voltak.

A háború fergetege sodorta őket össze s hogy mennyire „futottan” voltak itt jellemzi Kelcz alábbi jelentése:

„Ezen dombói jószágokban a faluságok nincsenek semmi szesszióra osztva, hogy tudni illik, egy jobbágy bírna egy quartát, félssessziót, három quartát vagy egész szessziót és hogy mennyi hold földje, vagy mennyi kaszásra való rétje volna az iránt semmit sem tudnak,

hanem minden ember szánt és kaszál, amennyit akar és ott ahol akar, mert elégséges földje és rétje vagyon.”

VI.

Kelcz Mihály népszámlálói küldetésén nagyon megütköztek az itt tanyázó rácok és magyarok.

Féltek, hogy a herceg szolgáló jobbágyokká teszi őket, pedig ők „fegyverrel szolgálnak és táboroztanak a török ellen.” Dézsmát, adót készséggel megajánlották a hercegnek, de ha jobbágy sorba teszik őket, készek pusztán hagyni a helységet.

Kelcz ártfogó, méltányló hangon említi mindezt ő hercegségének s bejelenti, hogy ő már előre megnyugtatta a fegyveres népséget, miszerint „lészen respectus rájuk.” Az ezen időben bekövetkezett kuruc-labanc harcokban a tolnamegyei rácok I. Lipót király zsoldjába szegődtek s így Dombóvár, valamint Sásd rác lakói szintén a kurucok ellen harcoltak.

A béke helyreálltával a rácok a jobbágyi munkák elől elköltözködtek a Száva mellé.

A pusztán hagyott helyekre főképpen németeket telepítenek le s így tudjuk, hogy III. Károly idejében az országszerte megindult nagyarányú telepítések alkalmával Dombóvárnak német lakósokkal való benépesítésére két soltész gazda kapott megbízást.⁽¹⁾

⁽¹⁾ Soltész, a német Schulteiss elmagyarosított alakja. Schulteiss Németországban régebben falusi bírót, vezetőt, parancsolót jelentetett s nálunk a német telepések vezetőjét értették alatta.)

A telepítési engedély Dombóváron ötven telekre szólt.

Mindenestre nagyon érdekes volna tudnunk, hogy kik voltak lakóhelyünk német telepesei. Kutattam a telepítési szerződések után, de egyelőre csak annyit nyomozhattam ki, hogy igen is megvoltak azok a dombóvári uradalom tiszti levéltárában az ügyvéd kezén s 1861-ben, amikor az uradalom bérbe adatott – valószínűleg elkallódtak több más fontos irattal egyetemben.

A dombon épülő város (következésként így említik a legrégibb okiratok és krónikák egyaránt) nagyon primitív helység lehetett, amint ezt Hegedüs emlékirataiból kivehetjük. Apró faházakat építettek a települők s tetejét náddal fedték. A tiszti lakások téglából épültek, lévén a vártól keletre kitérő téglavetője volt az uradalomnak s magának a várnak a köveit is felhasználták az építkezésekhez. A Kapos az egész berket elöntötte; náddal, vesszővel, fával bővelkedő területe egészen Szekcsőig húzódott. Országutnak, gátnak, vasutnak természetesen semmi nyoma még.

Kiöntéseivel sok kárt okozott ugyan a Kapos, de náddal, fával, azonkívül jóízű rákkal, csikkal, hallal, vízi szárnyasokkal bőven ellátta a lakósokat. A szegény ember – írja Hegedüs

emlékirataiban – ha csikot, halat megkívánta, varsát vetett este a kertje alatt s reggelre annyi halat talált benne, hogy családjának is elég volt.

A vízben való bővelkedés irányítólag hatott a lakosok foglalkozására is. Így híresek voltak a dombóvári vizimalmok s a csapók, azaz szűr-posztó készítőik. Csapók lakták a mai Baross és Kossuth Lajos utcát végig, sőt azok tanyája volt az a névtelen kis utca, mely a mai Kossuth Lajos utcát a templom térrel összeköti. Híres lisztörő malom volt a berekben a mai Reisz féle régi házzal egyvonalban. Akkor sörfőző volt e házban, (ha jól tudom, ma is sörháznak mondják e házat) s mögötte cölöpökön álló malom, külön vízárakkal.

Amikor a Kapost 1835-ben szabályozták, a berek is pusztult, a bokrokat, fákat kivágták, zsombékokat, nádat felégették s elköltöztek a molnárok és csapók is. A berki földet azonban még jó ideig nem lehetett művelés alá fogni, a gyökerek, mint valami bunda, vastagon át és át fonták. Kezdetben repcét és mákot vetettek bele, később kukoricát, burgonyát. A nádas pusztulása után kezdték csak zsuppal fedni a házakat s a fa hiányát már a múlt század negyvenes éveiben kezdték érezni a lakosok.

Dombóvár maroknyi népe már 1700 körül templomot épített. Alapja volt csupán téglá, a többi vályog, boltozatja deszka. Paplak nem volt, mert Vásáros-Dombó filiálisa volt 1729-ig, amikor Döbröközhöz csatoltatott. Ez a régi, kicsi templom a mai helyén épült s körülötte temető volt. 1729-ben nyitották meg a város északnyugati oldalán a mai régi temetőt, idővel folyton nagyobbították. Az 1835-ben felszentelt új temetőben építtette a mai meglevő kis kápolnát Bubbna gróf itt nyugvó felesége és leánya hamvai fölé.

Az első régi templom idővel kicsi lett, romladozott s azért 1757-ben lebontották és újat építettek. Az építő anyagot a herceg, a templom kegyura adományozta, de hozzájárult maga a lakosság is pénzzel, kocsifuvarral, napszámmal egyaránt. Az új templom építése nem lehetett valami kiváló, mert boltozata csakhamar megrepedt úgy, hogy nem mertek a templom hajójában megállni. 1775-ben, május havában meglátogatta dombóvári uradalmát a herceg s mikor a templomba belépett s látta a veszélyesen meghasadt boltozatot, megdöbbenve húzódott hátra a templomból hazatérve azonnal 500 frtot adott a boltozat kijavítására.

1787-ben húzták fel nagy érdeklődés mellett a keresztet és gombot a toronyra, melyet az első építés után a szél csakhamar ledöntött. A toronyban ezután öt év múlva 1792-ben órát helyeztek el; Veszprémben készítették és közadakozásból fedezték az árát (210 forintokat). A krónikás feljegyzi, hogy az óra mutatója aranyozott volt s olyan pontosan járt, hogy csak 1850-ben került javítás alá. Az óra beszerzésének dicsősége pedig Gulácssy tisztartót és Kovács Mihály, azon évi öregbíróit illeti.

A templomban elhelyezett nagy oltár Kismartonban készült s a Dunán szállították le egészen Tolnáig, onnan meg szekereken idáig. Jellemző az egykori dombóvári szűcsök, csapók és szabók tekintélyes nagy számára és virágzó mesterségére, hogy nekik a templomban külön padjuk volt.

Dombóvár 1754-ben lett külön plébánia, de a kereszteltek anyakönyve már 1752. december 21-én kezdődik. A plébánia ház a mostanival átellenben, a mai hercegi iroda helyén épült s 23 évig volt abban a házban. A templom javítása idején a misét is ott mondták az egyik szobában felállított kis oltáron. A jelenlegi plébánia ház 1775-ben épült s mindössze három szobából állt. A templom körül a piacon rendetlen összevisszaságban épült kis faházakat 1800 körül lebontották és helyüket a tér nagyobbítására hagyták.

VII.

Minél közelebb esik hozzánk valamely időszak, annál kevésbé ismerhető kellő tárgyilagossággal.

Dombóvár 19. századbeli történetéhez részben ez oknál fogva, főképpen pedig a sokfelé ágazó szempontok anyag-gazdagsága miatt a jelen cikk keretében csupán morzsákkal szolgálhatok kimerítő és részletes adatok helyett. Főképpen rohamos fejlődésére kívánok figyelemmel lenni.

Dombóvárnak, Mária Terézia idejében 1742-ben 263 lakosa volt. Ebben az évben építik az első iskolát, a mostani rom. kath. iskola udvarában, le a kertek felé. (Tudnunk kell, hogy a mostani templom téren akkor még alig volt egy-két ház, a dombnak délnyugati oldala volt inkább beépítve.)

Az első iskolamestert Ujvári Zsigmondnak hívták, de tanítani nem igen taníthatott, mert a feljegyzések nyomban kiemelik, hogy tanítványai nem valának. Ellenben ő volt a harangozó és halottas háznál a virrasztó és előéneklő.

Ebben az időben még nem kötelezte a törvény a szülőket gyermekeik taníttatására, csupán ajánlotta, s így érthető, hogy Ujvári Zsigmond uramnak nem igen volt dolga az abc-vel.

1792-ben már egy újabb iskolaépület felállítására került a sor; 1830-ban pedig a jelenlegi helyén építenek egy egészen új iskolát mesterlakással; harminchárom év múlva pedig kibővítik a mostani nagyságára. 1742-től a mai napig tizenkét kántortanítója volt lakóhelyünknek s közöttük 38 éven át (1810-1848-ig) működött lelkes hivatásszerű odaadással Tobak Ferencz, akit a nép igen becsült és szeretett. – Tobaknak egymagának 171 növendéke volt az 1844. évben s felváltva tanította őket. Nem csupán az előírt írás-olvasásra meg számolásra, hanem buzgón tanította nekik a „magyar hon történetét, földleírást és rendőri meg mezei törvényt.” A nagy Napoleon ellen viselt harcok idején, miként azt a vármegyei levéltár adatai igazolják (1799. év 771. leltári szám, 1801. év 506. sz., 1802. év 273. sz., 1808. év 506., 602. sz., 1809. év 621. sz., 1810. év 284., 517. sz., 157. sz., 985. sz., 1.276. sz. Dombóvár a hadsereg élelmezésére tekintélyes gabona szállítmányokkal szolgál a közügynek. 1810-ben pedig nagymennyiségű kenyeret szállít Fehérvárra a seregnek.

Ugyancsak ebben az évben lett Dombóvár a Verbung Commandó székhelye.

Az átvonuló és gyakran itt megpihenő táborok és háborús idők sokféle viszontagságát éreztették a lakosokkal.

Egy szűkszavú feljegyzés megemlíti, hogy 1819-ben katonaság ütött szállást lakóhelyünkön. Valamelyik könnyű lovasezrednek egyik különítménye, de nevéről, számáról, itt tartózkodásának tartamáról nem szól semmit Hegedüs krónikája. Némi kis tájékoztatóul mégis megemlíti, hogy 1823-ban két tiszti lakás épül, egyikben egy kapitány, a másikban egy alezredes lakott.

A szabadságharc idején 1848. szeptember 27.-én Róth és Philipovits tábornokok vezetése alatt hat zászló-alj horvát vonul át Dombóvárotra, de békések voltak. Perczel Antal a nemzetőrség akkori őrnagya Oroszlónál elfogta őket s a foglyokat Budára kísérik. Lakóhelyünkről és vidékéről 250 önkéntes szegődik Perczel Antal csapatjához; itt Dombóvárotra gyülekeznek s a zsidó temető mellett a szabad ég alatt töltik az első éjjelt.

1849. március havától szeptember 19-ig 200 katona volt a plébánián állandó ellátáson. Hegedüs keservesen panaszkodik, hogy nem képes leírni, mit szenvedett ezalatt. A katonaság kénye kedve szerint dúskált és garázdálkodott a plébános javaiban s portáján. 1849. október 3-án szuronyos katonák durván megtámadják a lakosokat; körülbelül 2300-an voltak és három napig itt táboroztak és élősködtek a város nyakán. Sokan a templomba menekültek előlük. – Békésebb idők beálltával a város egészséges, sőt a vasút nevezetesen a Budapest – Fiumei vonal kiépítése után, rohamos fejlődésnek indult. A vonalat 1872. augusztus 14-én adták át a forgalomnak.

1845-ben Dombóvárotra csak 151 lakóház volt (a nagy uradalmi magtár akkor valószínűleg a város végén állt) s a lélekszám 1132. Ebből 148 volt a telkes jobbágy, 53 a kis házas zsellér. 110 a házatlan zsellér, a béresek száma a pusztabeliekkel együtt 75. Vegyes házasságot kötött két pár s a zsidók száma 71.

A vasút bekapcsolta Dombóvárt a fejlődés lüktető áramlatába s népesedése, művelődése, haladása, ipara, kereskedelme mind páratlanul gyors lendületet vett.

Nézzünk egy kis statisztikát erről.

1869-ben a lakosok száma 1945.

1880-ban, tehát a vasút megnyitása után, 2731.

1890-ben 3300, 1900-ban 4392.

A küszöbön álló népszámlálás igazolni fogja, hogy az utóbbi évtized alatt csaknem kétszeresére szokott fel a lakosok létszáma. Ez a gyors emelkedés hozta magával, hogy az utóbbi években egészen új utcák épültek. A Bezerédj utcán kívül a Rákóczi utca, még egyszer olyan hosszú lett a Malom utca, kiépült a Teleki utca s amíg Dombóvárotra 1900-ban csak 515 lakóház volt, most 865 ház van.

Az ipar és kereskedelem fejlődésének illusztrálására leginkább a posta- és távirda valamint a vasuti forgalom növekedése szolgál. Ezuttal csak az előbbi fejlődéséből jegyzek fel egy kis statisztikát.

Dombóvárrott 1866-ban állították fel az első postát, mely szerződéses viszonyban volt az állammal s a budapesti igazgatósághoz tartozott. Kocsiposta járat volt Székesfehérvár és Kaposvár felé; az előbbi Kocsola, Tamási érintésével, az utóbbi Sásdon – Gödrén keresztül.

A kocsiposta közlekedés Tamásiba egészen a Jutas – Ujdombóvár vonal megnyitásáig, 1895-ig meg volt.

Távirda hivatalt 1875-ben kapott Dombóvár, de nem volt egyesítve a postával. Ez csak 1887-ben történt meg, amikor a pécsi postaigazgatóság is megalakult s annak kerületébe jutott Dombóvár is. A kincstár 1886-ban vette át s akkor 7 tagból álló személyzet végezte a teendőket. Ma két posta és távíró hivatala van lakóhelyünknek, a forgalom lebonyolítása 35 embert foglalkoztat! Naponkint csak az Esterházy-utcai főpostán körülbelül ezer levél kerül leadásra s ugyanannyi feladásra. (Csery István postafőnök ur szíves közlése.)

Még mielőtt adataim publikálásának befejezéséhez jutnék, örömmel, sőt a lokálpatriotizmus nem csekély büszkeségével emlékezem meg arról is, hogy lakóhelyünknek az irodalom történetéhez is volna ám valami köze.

A 16. század igaz szavú s lelkes krónikása: Tinódi Lantos Sebestyén itt Dombóvárrott írta meg „Jázon és Medearól” szerzett históriáját. Itt feküdt betegen a költő és vitéz Tinódi a várban, amikor a török elleni harcokban megsebesült. (Tán eljő az idő, amikor az egyik utcát Dombóvárrott is róla nevezik el!)

Az időrend kedvéért arról a jelenleg névtelen költőről is mindjárt Tinódi után emlékezem meg, aki rabságot szenvedett a török uralom idejében itt a dombói vár tömlöcében s akinek erről a keserves időről szerzett énekét a véletlen a múlt század elejéig megőrizte. Hegedüs káplán korában (1818 – 1823) még meg volt a kézirat a tiszti levéltárban, s azt többen is elolvasták. Lehet, hogy még egyszer felfedezi valaki a hercegi levéltárban.

Márványtábla jelöli azt a Kossuth Lajos utcai házat, ahol lakóhelyünknek valódi irodalmi büszkesége, a korán elhunyt nagytehetségű költő: Veszeli Károly írta örökszép, bánatos melódiáit.

Az adatgyűjtés aprólékos munkáját a megemlékezések e kedves kötelezettségével be is fejeztem. Tehetségem szerint minden morzsát, követ összehordtam Dombóvár leendő monografiájához, szívesen, érdeklődés nélkül tettem, s szívből óhajtom, hogy adjon majd kiegészítője, befejezője is e vázlatos kezdetnek.

Az összeállítás nagyobb részben az Arcanum Digitális Tudománytár (ADT) oldalain fellelhető anyagokból készült.

Hivatkozások a cikkek mellett.

Külön köszönet Takács Istvánnénak és Müller Ádámnak a segítségükért.

Összeállította: Vati László Dombóvár, 2021. szeptember 22.

Az összeállítás részben vagy egészben szabadon felhasználható az összeállítóra való hivatkozás után!